

PÄÄTÖKSENTEON POHJAKSI JA TOIMENPITEIKSI

**Raportti vaelluskalojen elinkiertoön liittyvistä ongelmista rakennetuissa
vesistöissä**

Rakennettujen jokien yhteistyö- ja edunvalvontatyöryhmä

**Raportti on luovutettu 12.2.2026 ministeriöille (YM, MMM, OM) ja valtioneuvoston
omistajaohjausyksikölle**

**VAELLUSKALOJEN PALAUTTAMINEN KEMI- JA OUNASJOKEEN
LUOTTAMUKSELLA JA REILUIN KEINAIN**

Sisällys

Tiivistelmä	3
Johdanto	7
EU-komission käynnistämä rikkomusmenettely / vesipuitelidirektiivi	8
Oikeusministeriön suunnittelema perusteeton vesilain muutos	9
Kansallinen kalatiestrategia	10
Ennallistamissuunnitelman sisältö ja voimakkaasti rakennetut vesistöt.....	11
Kalatiestrategian ja ennallistamisasetuksen välinen koordinaatio	12
Lainvastainen ja haitallinen lyhytaikaissäännöstely	12
Istutusvelvoitteet ja kompensatio	13
Pohjois-Suomen aluehallintoviraston päätös / kalatieratkaisut	13
Ylisiirrot.....	14
Tarkkailuvelvoitteet	15
Istutusvelvoitteen kokonaisarvio	15
Sateenvarjohanke.....	16
Tutkimustuloksista.....	17
Tarkkailuraportit.....	19
Tulvajuoksutukset ja riskitekijät.....	19
Vaikutukset vaelluskalojen selviytymiseen	20
Kemilohi-tutkimus ja istutuspaikan muutos	20
LUKE:n ja Voimalohi Oy:n tutkimus (Ounasjoki).....	20
Kemijärven pumppuvoimahanke	21
Lapin liiton koordinoima vaelluskalatyöryhmä	22
Lohen ja vaelluskalojen kunta- ja aluetaloudelliset vaikutukset.....	23
Isohaaran kalateiden myynti PVO-Vesivoima Oy:lle	23
Johtopäätökset	26

Tiivistelmä

1. Keskeinen ongelma: Ekologinen jatkumo on katkennut

Kemijoen ja sen vaelluskalojen syönnösalueen välinen ekologinen jatkumo on käytännössä katkennut vesivoimarakentamisen, lyhytaikaissäännöstelyn, voimalaitosten katkokäytön sekä puutteellisten kalatiejärjestelyjen vuoksi. Tämä estää vaelluskalojen luonnollisen elinkierron ja tekee kompensatiovelvoitteiden tuloksellisen toteuttamisen käytännössä mahdottomaksi.

Seuraukset:

Vaelluskalakantojen elvyttäminen on vallitsevan lyhytaikaissäännöstelyn yhteydessä nahkiaisen ylisiirtovelvoitteen toteutumisen esimerkin mukaisesti haastava tavoite. Istutusvelvoitteet eivät tuota tulosta, merialueen ravintoverkko ja vaellusreitit häiriintyvät, vaelluskalojen luontainen lisääntyminen ei toteudu, velvoitetarkkailun tulokset pysyvät heikkoina.

2. Voimayhtiöiden harjoittama lyhytaikaissäännöstely on keskeinen haittatekijä

Isohaaran voimalaitoksen lyhytaikaissäännöstely ja katkokäyttö aiheuttavat: äkillisiä virtaamavaihteluita, kalojen nousun pysähtymistä, alas vaeltavien poikasten kuolleisuuden kasvua, kalojen stressiä, pintavaurioita ja predaatiota, patoaltaiden hydrologisia muutoksia, jotka ohjaavat merialueella kalat pois luonnollisilta vaellusreiteiltä.

Säännöstelyä harjoitetaan ilman asianmukaista lupaa ja valvontaviranomaisten passiivisuus on ristiriidassa vesilain valvontavelvoitteiden kanssa.

3. EU-komission rikkomusmenettely korostaa järjestelmän puutteita

Euroopan komissio on käynnistänyt Suomea vastaan rikkomusmenettelyn, koska vesivoimalupia ei ole päivitetty vastaamaan vesipuitedirektiivin vaatimuksia, valvonta on puutteellista ja vesistöjen ekologinen tila ei täytä EU:n tavoitteita. Tämä luo Suomelle merkittävän oikeudellisen ja taloudellisen riskin.

4. Kalatiestrategian tavoitteet eivät toteudu nykyjärjestelmässä

Kansallinen kalatiestrategia edellyttää: luonnollisen lisääntymiskierron palauttamista, kalateiden ja ohitusuomien rakentamista, ekologisen jatkumon turvaamista. Nykyinen säännöstely, voimalaitosten käyttö estävät strategian toteutumisen.

Päivitettävissä olevaan strategiaan tulee edelleen sisällyttää kärkikohteet, jotta strategiasta ei tule yleisluonteinen tavoiteasiakirja, jolloin konkreettiset toimenpiteet jäävät toteutumatta. Päivitettävässä kalatiestrategiassa tulee nimetä kärkikohteet ja Kemijoen vesistö on edelleen mainittava kärkikohteena kuitenkin niin, että erona edelliseen strategiaan nähden Yli-Kemi (Rovaniemen yläpuolinen Kemijoki) on nimettävä osaksi kärkikohteena olevaa Kemijoen vesistöä.

5. Ylisiirrot tuottivat tulosta – mutta säännöstely mitätöi hyödyt

Vuosina 2014–2022 ylisiirretyistä emokaloista syntyi yli 10 miljoonaa poikasta. Tulokset eivät kuitenkaan näkyneet merivaelluksella, koska: lyhytaikaissäännöstely lisäsi vaelluspoikasiin kohdistuvaa hävikkiä joki- että merialueella, katkokäyttö esti emokalojen paluun Kemijokeen, voimalaitosten käyttöraportit julistettiin liikesalaisuuksiksi, mikä heikensi läpinäkyvyyttä

Ylisiirtojen mahdollistama potentiaali on jäänyt hyödyntämättä.

6. Sateenvarjohankkeen raja on puutteellinen

LUKE:n Sateenvarjo-hankkeet keskittyvät jokialueeseen, mutta: merialueen ekologinen jatkumo on jätetty tarkastelun ulkopuolelle; tämä vääristää kokonaiskuvaa vaelluskalojen elinkierrosta, vesivoiman ympäristövaikutukset näyttäytyvät todellisuutta pienempinä, energiamarkkinoilla syntyy epäreilu kilpailuetu vesivoimalle.

7. Velvoitetarkkailun tulokset 2022–2024 ovat yksiselitteiset; lohisaaliit ovat historiallisen matalia, luonnonlohien osuus on pieni, meritaimenen ja vaellussiian saaliit heikkenevät, nahkiaisen ylisiirtotavoitteet eivät täyty, merialueen ravintoverkko on heikentynyt, velvoite ei toteudu, eikä nykyjärjestelmä mahdollista sen toteutumista.

8. Vesivoimatuotannon sosiaalinen toimilupa ja eettinen vastuu

Valtion enemmistöomisteiset energiayhtiöt, Fortum Oyj ja Kemijoki Oy, ovat hyötynet Kemijoen ja Oulujoen vesivoimatuotannosta vuosikymmenten ajan. Samaan aikaan tuotannon aiheuttamat ekologiset ja elinkeinolliset haitat ovat jääneet paikallisten asukkaiden ja jokivarsiyhteisöjen kannettaviksi. *On tullut aika, että yhtiöt lunastavat sosiaalisen toimilupansa ja korvaavat tämän historiallisen velan jokivartisille.*

Tämä edellyttää, että yhtiöt haitan aiheuttajaperiaatteen mukaisesti toteuttavat viipymättä toimivat kalatie- ja ohitusuomaratkaisut. Valtiolla on enemmistöomistajana velvollisuus vaatia yhtiöiltään näitä toimia. Kyse on sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja valtion vastuullisuudesta. Valtio ei voi enää seurata sivusta vaan valtion on aktiivisesti ohjattava yhtiöt korjaamaan aiheuttamansa haitat.

9. Johtopäätös:

Nykyinen järjestelmä ei ole ekologisesti, taloudellisesti eikä oikeudellisesti kestävä. Kemijoen tilanne osoittaa, että: vesivoiman säännöstelykäytännöt ovat ristiriidassa vesilain ja EU-oikeuden kanssa, kompensatiovelvoitteet eivät toteudu, kalatiestrategian tavoitteet eivät etene, tutkimukset eivät ole riippumattomia, sillä haitan aiheuttajat rahoittavat ja ohjaavat tutkimustoimintaa. Kalateiden toimivuuteen ja vaelluskalojen palauttamiseen liittyneiden tutkimusten suunnittelu ja tulosten raportointi ei ole ollut avointa ja yhteistyöhakuista. Tarkkailu ja tarkkailutulosten julkisuus on ollut puutteellista, merialueen ekologinen jatkumo on kriittinen, mutta sivuutettu tekijä.

Seuraava kuva esittää Suomen ja Ruotsin Itämereen laskevat joet, joiden keskivirtaama ylittää 100 m³/s ja joita säännöstellään pörssisähkön hinnan perusteella. Tällainen ohjaus johtaa siihen, että jokien ekologisesti haitalliset vaikutukset ajoittuvat samanaikaisesti, mikä voimistaa säännöstelyn yhteisvaikutuksia merialueella.

10. Poliittikasuositukset

10.1 Ekologinen jatkumo on palautettava koko joki- merijärjestelmässä (elinkierrossa); kalojen ja muiden vesieliöiden vaellusmahdollisuudet on palautettava rakennetuissa vesistöissä. On turvattava virtaamien vähimmäistaso vesivoimalaitoksissa lainsäädännön tasolla. Vaelluskaloille, vesiluonnolle- ja ympäristölle haitallinen lyhytaikaissäännöstely on kiellettävä. Voimalaitosten katkokäyttö on lopetettava vaellus-kalojen nousu- ja alasvaelluksen aikana. On turvattava virtaamien vähimmäistaso vesivoima-laitoksissa lainsäädännön tasolla. Vesivoimalaitosten ohi menevä virtaama, ns. ekologisen virtaama on määriteltävä voimalaitosten velvoiteluvissa. Vesivoimalaitosten lyhytaikaissäännöstelylle on haettava vesilain mukaiset luvat. Voimalaitosten käyttö ei saa vaikeuttaa vaelluskalojen nousu- ja alasvaellusta.

10.2 Haitan aiheuttajaperiaate; lähtökohta tulee olla haitan aiheuttajaperiaatteen mukaan, että haitan aiheuttajat vastaavat merkittävästä osasta kustannuksista erityisesti voimakkaasti rakennetuissa vesistöissä. Valtion tuki kalatalousvelvoitteiden haltijoiden ja niiden omistamien yhtiöiden vapaaehtoiisiin toimenpiteisiin tulee rajata siten, että niiden on tosiallisesti parannettava EU:n vesipuitedirektiivin, ennallistamisasetuksen ja muun vesiluonnon monimuotoisuutta suojaavan lainsäädännön toimeenpanoa kalatalousvelvoitteilla asetettavaan tasoon nähden.

10.3 Valvontaviranomaisten toiminta on saatettava lain edellyttämälle tasolle; vesilain valvontavelvoitteet on pantava täytäntöön ja valvontaviranomaisen hallintopakkoasiat vireille tarvittaessa.

10.4 Merialue on sisällytettävä kaikkiin tutkimus- ja velvoitekokonaisuuksiin; merialueen hydrologia ja ravintoverkko ovat kriittisiä vaelluskalojen selviytymiselle, jonka häiriötilan vaikutukset heijastelevat luonnollisesti myös rakentamattomien vesistöjen vaelluskalakantoihin.

10.5 Vesivoiman ympäristövaikutukset on tuotava avoimesti esille; läpinäkyvyys voimalaitosten käyttöraporteissa, läpinäkyvyys vesivoimayhtiöiden toteuttamassa tarkkailussa, tutkimusrahoituksen riippumattomuus on varmistettava.

10.6 Velvoitejärjestelmä on päivitettävä vastaamaan todellisia ekologisia olosuhteita; kompensatitavoitteet sidottava ekologisen jatkumon toteutumiseen.

10.7 Valtion enemmistöomisteisten yhtiöiden ja valtion on ryhdyttävä toimenpiteisiin vaelluskalojen tosiasialliseen palauttamiseen.

10. Johtopäätös

Raportti ei pelkästään kuvaa ongelmia vaan se osoittaa, että vaelluskalojen tilanne on monitasoinen järjestelmäongelma, jossa ekologiset, hallinnolliset, oikeudelliset ja poliittiset epäonnistumiset kietoutuvat toisiinsa.

Kemijoen vaelluskalojen tilanne kiteytyy siihen, että joen ja merialueen välinen ekologinen jatkumo on katkennut vesivoiman rakenteiden ja lyhytaikaissäännöstelyn vuoksi. Tämä estää kalojen luonnollisen elinkierron, heikentää lisääntymistä ja tekee kompensatiovelvoitteista käytännössä tehottomia. Voimalaitosten säännöstely aiheuttaa merkittäviä biologisia haittoja ja tapahtuu puutteellisin luvuin, samalla kun valvonta ei täytä vesilain vaatimuksia. Ongelman vakavuus näkyy myös EU:n käynnistämässä rikkomusmenettelyssä, joka osoittaa lupajärjestelmän ja valvonnan laiminlyönnit.

Kansalliset tavoitteet, kuten kalatiestrategia ja luonnollisen lisääntymiskierron palauttaminen, eivät toteudu nykyisessä toimintaympäristössä. Vaikka ylisiirrot ovat tuottaneet huomattavan määrän poikasia, niiden potentiaali on menetetty säännöstelyn ja katkokäytön vuoksi, eikä läpinäkyvyys toteudu voimalaitosten käyttöraporttien ollessa liikesalaisuuksia. Myös tutkimusjärjestelmä on

puutteellinen, sillä merialueen ekologinen jatkumo jää tarkastelun ulkopuolelle, mikä vääristää kokonaiskuvaa ja aliarvioi vesivoiman vaikutuksia.

Velvoitetarkkailun viimeaikaiset tulokset vahvistavat kokonaiskuvan: lohisaaliit ovat historiallisen matalia, luonnonlohien osuus pieni ja useiden lajien tilanne heikkenee. Nykyinen järjestelmä ei mahdollista velvoitteiden toteutumista eikä vaelluskalakantojen elpymistä.

Olosuhde Kemijoella ei ole yksittäistapaus, vaan esimerkki laajemmasta rakenteellisesta ongelmasta suomalaisessa vesivoimapolitiikassa. Ilman ekologisen jatkumon palauttamista ja säännöstelykäytäntöjen uudistamista vaelluskalakantoja ei voida palauttaa Kemijoella eikä muissakaan rakennetuissa vesistöissämme.

Valtiolla on omistajaohjauksen kautta keskeinen rooli siinä, miten vaelluskalojen elinolosuhteita rakennetuissa joissa parannetaan sekä millä periaatteilla velvoitteiden hoito ja tutkimustoiminta käytännössä toteutetaan, koska valtio on enemmistöomistajana Fortum Oyj:ssä ja Kemijoki Oy:ssä.

Valtioneuvoston omistajapoliittisessa periaatepäätöksessä 2024 todetaan; ”*Valtio-omistaja odottaa, että yhtiöt toiminnassaan torjuvat luonnon monimuotoisuuden heikentymistä ja lisäävät luonnon monimuotoisuutta vahvistavia toimia.*”

Näin ollen valtion ei tule toimia vesivoimaan liittyvän toiminnan osalta sivustakatsojana vaan aktiivisena toimijana omistamiensa yhtiöiden suuntaan.

Valtio ei voi ulkoistaa yritys- ja ympäristövastuuta omistamilleen yhtiöille ja niiden hallituksille. Vastuu ei ole pelkästään omistajaohjauksen (VNK) vaan myös ministeriöillä.

Perustuslain 20 §:n mukaan; *Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuri-perinnöstä kuuluu kaikille.*

Johdanto

Tässä raportissa tarkastellaan Kemijoella havaittuja epäkohtia, jotka vaarantavat vaelluskalojen elinolosuhteet sekä antavat virheellistä kuvaa vaelluskalojen palauttamisedellytyksistä. Maassamme laajasti harjoitettu vesivoimatuotanto tarkoittaa, että vastaavia ongelmia esiintyy myös muissa voimakkaasti rakennetuissa vesistöissämme, kuten Oulu- ja Iijoen. Kyseinen näkökulma huomioiden raportista toivotaan olevan hyötyä myös muiden suurten rakennettujen vesistöjen osalta.

Kemi–Ounasjoen vaelluskalakantojen tila on heikentynyt merkittävästi voimalaitosten rakentamisen, tehonoston ja erityisesti lyhytaikaissäätöselvityksen seurauksena. Vaelluskalojen luonnollinen elinkierto on heikentynyt ja ajoittain Isohaaran voimalaitosten katkokäytön yhteydessä katkennut kokonaan. Tämä tapahtumaketju on vaikuttanut negatiivisesti Kemijoen ja sen syönnösalueen välisen ekologisen jatkumon toimintaan ja edelleen Kemijoen merialueen istutusvelvoitteiden tuloksellisuuteen, joka on jäänyt selvästi tavoitteistaan.

Eri tutkimushankkeet ja ohjelmat ovat keskittyneet pääosin jokialueen ekologisen jatkumon puutteeseen ja lyhytaikaissäätöselvityksestä muodostuneisiin ongelmiin. Tutkimuksissa todetaan mm., että ”Vesivoimatuotanto on aiheuttanut haitallisia muutoksia erityisesti vaelluskaloille, joiden elinkierto on riippuvainen kutu- ja syönnösalueiden kytkeytyneisyydestä ja vaelluksen esteettömyydestä näiden alueiden välillä. Joen sääntöselvitys vaikuttaa voimakkaasti kalojen käyttäytymiseen, sillä virtaaman, ja virrannopeuksien muutokset saavat kalat liikkeelle ja hakeutumaan lajille suotuisiin virtausolosuhteisiin. - - - Raportin tuloksien mukaan arvioidut vesienhoitotoimenpiteet vaikuttavat jossain määrin vesivoiman tuotantoon ja vesivoiman sääätökykyyn. Sähkömarkkinatasolla nämä vaikutukset jäävät kuitenkin varsin maltillisiksi.”¹

Merialueen ekologisen jatkumon olemassaolon julkinen tunnustaminen sekä toiminnan häiriintyminen ovat jääneet järjestelmällisesti tarkastelun ulkopuolelle. Tämä on johtanut lyhytaikaissäätöselvityksen vaikutusalueen puutteelliseen kokonaiskuvaan, jossa vaikutusalueen laajuus on jäänyt määrittelemättä, vaikka se on tiedossa.

Vallitsevasta tilanteesta hyöttyä ennen kaikkea vesivoiman tuotanto ja sen tulevaisuuden visiot, koska merialueen ekologisen jatkumon häiriöitä ei ole tuotu julkiseen keskusteluun. Eri energiamuotojen välisessä kilpailussa aurinko- ja tuulienergia kärsivät tilanteesta, ja vesivoiman tuotanto saa perusteetonta kilpailuetua. Samanaikaisesti vesivoimayhtiöiden vaikutusvalta tutkimuksen, tarkkailun ja alueellisen päätöksenteon rakenteissa on kasvanut, mikä on herättänyt perusteltuja huolia riippumattomuudesta ja avoimuudesta. Yhtiöt toimivat merkittävinä rahoittajina tutkimushankkeissa, joilla rahoitetaan kalojen käyttäytymiseen ja vaelluskalojen palauttamiseen liittyviä tutkimuksia.

¹ **Lyhytaikaissäätöselvitykseen** liittyvä virtaaman ja veden korkeuden äkillinen lasku lisäävät kalojen riskiä jäädä veden nopeasti laskiessa kuiville (Saltveit ym. 2001, Halleraker ym. 2003) tai jumiin pääuomasta erilleen kuroutuviin lammikoihin, joissa kalat altistuvat muun muassa suurille lämpötilan muutoksille ja pedoille. - - - Virtaaman äkillinen nousu voi lisätä myös kalanpoikasten hallitsematonta huuhtoutumista alavirtaan (Auer ym. 2017), mikä altistaa poikaset saalistukselle tai ne voivat päätyä virran mukana niille heikosti soveltuviin elinympäristöihin. - - - Sääntöselvityksestä johtuva virtaamavaihtelu vaikuttaa yleensä kielteisesti virtakutujen kalojen mädin kehittymiseen ja kalojen lisääntymismenestykseen. Esimerkiksi lohikalat valitsevat kutupaikan kututilanteesta vallitsevan pohjan raekoon ja paikan muiden hydraulisten ominaisuuksien suhteen (syvyys, virrannopeus), eikä niillä ole kykyä ennakoita lyhytaikaissäätöselvityksen aiheuttamia muutoksia olosuhteissa. (Vesienhoidon toimenpiteiden vaikutukset sääätövoimaan. Maria Kopsakangas-Savolainen, Iivo Vehviläinen, Antti Belinskij, Hannu Huuki, Jarno Turunen, Antti Iho, Saija Koljonen, Suvi-Tuuli Puharinen, Pauliina Louhi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2024:39).

Kemijoen Isohaaran voimalaitosten käyttö on erityisen kriittinen osa joki- ja merialueen ekologisen jatkumon muodostumista sekä kalateiden toimintaa. Kalateiden toimintaa ja seurannan kehittämistä uhkaavaa Keminmaan kunnan suunnitelmaa myydä kalatiet vesivoimayhtiölle (PVO-Vesivoima oy), joka vaarantaisi riippumattoman seurannan ja viime kädessä myös kalatalousvelvoitteiden toteutumisen. Jokivarren kunnat (Kemi, Tervola, Rovaniemi, Kittilä, Enontekiö) ovat osallistuneet kalateiden rakentamiskustannuksiin, jolloin myös muiden kuntien rooli ja kannanotto kalateitä koskevassa myyntiprosessissa on merkittävä.

Muutos vaelluskalojen palauttamisesta kalateiden myymiseen vahingonaiheuttajalle on ollut nopea. 2000-luvun alkupuolella Kemi- ja Ounasjokivarren kunnat sekä kalatalousalueet perustivat Lohijokitiimi ry:n edistämään vaelluskalojen palauttamista Kemijokeen. Vuonna 2016 käynnistettiin yhdistyksen ja Keminmaan kunnan väliset neuvottelut kalateiden mahdollisesta myynnistä tai vuokrauksesta yhdistykselle. Vuonna 2017 Keminmaan kunta ja yhdistys allekirjoittivat kalateiden hallinta- ja vuokrasopimuksen, joka on voimassa vuoteen 2032 saakka.

Vuonna 2024 käynnistettiin kuitenkin työryhmä, jossa Keminmaan kunta ja PVO-Vesivoima Oy neuvottelevat kalateiden myynnistä yhtiölle. Samalla keskusteluihin on noussut myös jokivarsien kuntien välisen rahoitussopimuksen purkaminen, jolla on aiemmin rahoitettu kalateiden vuosittaiset käyttökustannukset. Lapin liiton koordinoimaan vaelluskalaryhmään on liittynyt valtaosa jokivarren kunnista, mutta Lohijokitiimi ry:tä ei hyväksytty kalateiden kauppaa valmistelevaan työryhmään, ei kuntien välisen rahoitussopimuksen valmisteluun, eikä Lapin liiton vaelluskalaryhmään vaikka yhdistyksellä on vuoteen 2032 saakka voimassa oleva kalateiden hallinta- ja vuokrasopimus. Kyseinen toiminta merkitsee selkeää muutosta aiempaan tilanteeseen, jossa yhdistyksellä olisi ollut mahdollisuus hankkia kalatiet omistukseensa.

Nykyisellä volyymilla toteutettu Isohaaran voimalaitosten lyhytaikaisäännöstely yhdessä voimalaitosten katkokäytön kanssa muodostaa vakavan uhan merialueen vaelluskalojen elinkierron toteutumiselle ja siten myös niiden olemassaololle, sekä velvoitehoidon kompensaaion toteutumiselle.

Vaelluskalojen palauttaminen on ekologisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti merkittävä yleisen edun kysymys. Se edellyttää koko elinkierron huomioimista latvavesiltä merialueelle, riippumatonta tutkimusta, läpinäkyvää päätöksentekoa ja säännöstelyn haittojen vähentämistä. Raportti osoittaa, että nykyinen järjestelmä ei täytä näitä edellytyksiä ja että muutokset ovat välttämättömiä, jotta lohi ja muut vaelluskalat voidaan palauttaa Kemijoen vesistöön. Sama koskee myös muita rakennettuja virtavesistöjä.

EU-komission käynnistämä rikkomusmenettely / vesipuitedirektiivi

Euroopan komissio on käynnistänyt Suomea vastaan rikkomusmenettelyn, koska Suomi ei ole noudattanut vesipuitedirektiivin velvoitteita erityisesti vesilupien ja valvontatoimien säännöllisen tarkastelun osalta. Direktiivi edellyttää, että jäsenvaltiot päivittävät vesienkäyttöön liittyviä lupia ja valvontajärjestelmiä siten, että EU:n vedenlaatuvaatimukset voidaan täysimääräisesti toteuttaa.

Vesipuitedirektiivin tavoitteena on turvata vesiluonnon suojelu. Komission mukaan Suomen järjestelmä ei täytä direktiivin edellyttämää tasoa, sillä vesilain mukaisia lupia – erityisesti vanhoja vesivoimalupia – ei ole tarkistettu niin, että vesienhoidon tavoitteet olisivat saavutettavissa. Vesivoimapadot ja säännöstely aiheuttavat merkittäviä hydrologisia ja morfologisia muutoksia, jotka heikentävät vesistöjen ekologista tilaa ja estävät hyvän ekologisen tilan tai voimakkaasti muutettujen vesien kohdalla hyvän ekologisen potentiaalin saavuttamisen.

Tilanteen korjaaminen edellyttää investointeja muun muassa kalateihin, vedenlaadun parantamiseen ja maatalouden ravinnekuormituksen vähentämiseen. Kustannukset kohdistuisivat sekä valtiolle että yksityisille toimijoille, mikä on hidastanut päätöksentekoa ja konkreettisia toimia. Poliittista päätöksentekoa vaikeuttaa se, että vesivoima on taloudellisesti merkittävä toimiala ja valtio on enemmistöomistajana keskeisissä vesivoimayhtiöissä, kuten Fortum Oyj:ssä ja Kemijoki Oy:ssä. Valtion omistajuus tekee muutoksista poliittisesti haastavia, sillä vesivoiman tuottavuuden heikentyminen vaikuttaisi suoraan valtiontalouteen ja yhtiöiden tuloksenteekokykyyn.

On kuitenkin huomioitava, että kalateiden ja ohitusuomien rakentaminen sekä niihin johdettavan veden turvaaminen eivät ole yhtiöille ylivoimaisia investointeja.

Oikeusministeriön suunnittelema perusteeton vesilain muutos

Lohijokitiimi ry arvostelee jyrkästi oikeusministeriön valmistelemaa vesilain muutosta, jota yhdistys pitää sekä EU:n vesipuitedirektiivin että Suomen perustuslain vastaisena. Perustuslain 20 §:n mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Valtio on enemmistöomistajana em. yhtiöissä, eikä vastuuta voi ulkoistaa yhtiöille vaan lopullinen vastuu on myös valtiolla ja lainsäätäjällä.

Muutoksen tarkoituksena olisi mahdollistaa poikkeaminen vesivoimalaitosten lupaehtojen noudattamisesta sähköjärjestelmän ns. ”häiriötilanteissa”. Tämä loisi oikeudellisesti kestävämmän tilanteen, joka heikentäisi vesistöjen suojelua sekä vesipuitedirektiivin ja rakennettujen vesistöjen velvoitehoidon tavoitteiden toteutumista.

Suunniteltu säädösmuutos ja vesivoiman nykyiset säännöstelykäytännöt muodostavat vakavan ristiriidan perustuslaissa turvattujen oikeuksien kanssa, mikä edellyttää asian käsittelyä poikkeuslainsäätämisyjärjestyksessä. Esitys koskettaa erityisesti perustuslain 20 §:n mukaista julkisen vallan vastuuta ympäristöstä ja luonnon monimuotoisuudesta, jota häiriötilapoikkeukset ja ekologisen jatkumon katkaiseminen heikentävät. Samalla uhattuna on perustuslain 15 §:n suojaama jokivarttien omaisuuden suoja, sekä 18 §:n mukainen elinkeinovapaus, kun vesivoiman etuoikeutettu asema polkee mm. paikallisia kalastus- ja matkailuelinkeinoja. Koska hanke kaventaa myös perustuslain 21 §:n takaamaa oikeusturvaa rajoittamalla asianosaisten valitus- ja vaikutusmahdollisuuksia, on lakiehdotus välttämättömyysperiaatteen mukaisesti käsiteltävä perustuslain 73 §:ssä säädettyssä vaikeutetussa lainsäätämisyjärjestyksessä. Vasta tämän perustuslainsäätämisyjärjestyksen noudattaminen takaa, ettei kansalaisten perusoikeuksia loukata.

Ehdotettu sääntely avaisi käytännössä mahdollisuuden toteuttaa lyhytaikaisäännöstelyä ilman vesilain mukaista lupaa. Tämä merkitsisi, että ympäristöä suojaava päätöksenteko siirtyisi pois vakiintuneesta lupamenettelystä, johon normaalisti sisältyvät kuulemiset, ympäristövaikutusten arviointi ja oikeussuojakeinot.

Oikeusministeriön valmisteleva vesilain muutosesitys on selvässä ristiriidassa sekä kalatiestrategian tavoitteiden, että ennallistamisasetuksen velvoitteiden kanssa. Muutos mahdollistaisi poikkeamisen lupaehtojen noudattamisesta ja heikentäisi ekologisen jatkumon palauttamista, mikä vaarantaisi EU-oikeuden toimeenpanon ja vesien tilan parantamisen. Kyse ei ole ainoastaan jokialueiden ekologisesta jatkumosta vaan myös vaelluskalojen koko (joki- ja merialueen) luontaisesta elin- kierrosta. Kompensaation tavoitteiden toteutuminen merialueella edellyttää toimivaa ekologista jatkumoa Kemijoen ja Itämeren pääaltaan välillä Tästä johtuen vesilain muutosesitystä ei tule hyväksyä.

Kyse olisi ”perusteettomasta oikeudellisesta ohituskaistasta”, joka kiertäisi juuri ne menettelyt, joiden kautta haitalliset vaikutukset on aiemmin todettu ja johon mm. korkein hallinto-oikeus on kiinnittänyt huomiota lyhytaikaissäännöstelyn haitallisten vaikutusten osalta.

Onkin ilmeistä, että muutoksen tosiasiallinen tarkoitus on helpottaa vesivoimayhtiöiden toimintaa ja mahdollistaa haitallinen lyhytaikaissäännöstely, jota nykyinen lainsäädäntö ei vesistövaikutusten vuoksi salli.

Vesilain muuttamiselle ei ole perusteita, joka tarkoittaa, että oikeusministeriön tulee keskeyttää kyseinen lakihanke.

Kansallinen kalatiestrategia

Nykyisen kalatiestrategian keskeinen periaate on siirtää kalatalouden painopistettä istutuksista kohti kalojen luontaisen lisääntymiskierron palauttamista ja ylläpitämistä. Strategia ohjaa kalakantojen hoitoa siten, että istutusten sijaan panostetaan elinvoimaisten, luonnollisesti lisääntyvien kantojen edellytysten vahvistamiseen. Tämä linjaus vastaa kalatalouden vaikuttavuustavoitteita, joiden mukaan kestävä kalakantojen hoito edellyttää luonnonmukaisten prosessien tukemista.

Rakennetuissa joissa strategia korostaa kalojen kulkumahdollisuuksien parantamista ja lisääntymisalueiden käyttöönottoa. Tähän tulee pyrkiä kalateiden tai ohitusuomien rakentamisella, kuiville jääneiden uomien vesittämisellä ja perattujen koskien kunnostamisella. Tavoitteena on palauttaa vaelluskalojen luontainen elinkierto ja parantaa vesistöjen ekologista tilaa.

Päivitettävän strategian odotetaan jatkavan tätä linjaa. Pelkkä yleisluonteinen linjaus ja tavoitteen asettaminen ei riitä, sillä strategian tulee sisältää konkreettisia ja toteuttamiskelpoisia toimenpiteitä, jotta se ei jää käytännössä merkityksettömäksi. Päivitettävässä kalatiestrategiassa tulee nimetä kärkikohteet ja Kemijoen vesistö on edelleen mainittava kärkikohteena kuitenkin niin, että erona edelliseen strategiaan nähden Yli-Kemi (Rovaniemen yläpuolinen Kemijoki) on nimettävä osaksi kärkikohteena olevaa Kemijoen vesistöä.

Toimintalinjausten on ohjattava selkeästi sekä viranomaisia että vesivoimatoimijoita kohti ekologisesti kestävämpiä ratkaisumalleja, huomioiden kalatalousalueiden käyttö- ja hoitosuunnitelmien tavoitteet.

Kalatiestrategian nimeksi on tarkoituksenmukaista muuttaa ”*Rakennettujen jokien vaelluskalastusstrategia*”, joka kertoo siitä, että lähtökohdan tulee olla, että haitan aiheuttaja (rakentaja) vastaa vaelluskalojen elinolosuhteiden palauttamisessa päävastuun (*haitan aiheuttajaperiaate*), eikä niin, että haitan kärsijät (vesialueiden omistajat, jokivarsien kiinteistön omistajat ja veronmaksajat) kantavat rahoituksen osalta päävastuun. Tämä ei luonnollisesti sulje pois sitä mahdollisuutta, etteivätkö haitan aiheuttajat voi hyödyntää myös EU:n mahdollistamia rahoitusinstrumentteja, jotka on tarkoituksenmukaista maksimaalisesti hyödyntää.

Nykyinen ”*Kalatiestrategia*” on terminä riittämätön, sillä se hämärtää syy-seuraussuhteen ja vastuun. Uusi nimi ”*Rakennettujen jokien vaelluskalastusstrategia*” asettaa keskiöön tosiasian, että vaelluskalaongelma on seurausta jokien rakentamisesta ja ratkaisujen on kohdistuttava rakenteisiin ja niiden negatiivisiin vaikutuksiin.

Ennallistamissuunnitelman sisältö ja voimakkaasti rakennetut vesistöt

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus luonnon ennallistamisesta astui voimaan 18.8.2024. Jäsenvaltioiden on kahden vuoden kuluessa asetuksen voimaantulosta laadittava kansallinen ennallistamissuunnitelma ja toteutettava tarvittava alustava seuranta ja tutkimus ennallistamistoimenpiteiden määrittämiseksi, jotta asetuksen tavoitteet saavutetaan. (Ympäristöministeriö).²

EU:n ennallistamisasetuksen 9 artikla velvoittaa jäsenvaltiot tarkastelemaan pintavesien kytkeytyneisyyttä kokonaisuutena, ilman erottelua lievästi ja voimakkaasti rakennettujen jokien välillä. Artiklan 9(1) mukaan jäsenvaltioiden on kartoitettava kaikki pintavesien kytkeytyneisyyden keinotekoiset esteet sekä arvioitava niiden sosioekonomiset tehtävät. Tämä velvoite koskee myös mm. Kemijoen ja Oulujoen kaltaisia voimakkaasti rakennettuja vesistöjä, joissa padot muodostavat merkittävimmät vaellusesteet. Esteiden jättäminen kartoituksen ulkopuolelle olisi artiklan systematiikan vastaista, sillä sosioekonomisia tehtäviä voidaan arvioida vain esteet ensin tunnistamalla.

Artiklan 9(2) mukainen poistettavien esteiden yksilöinti ja priorisointi edellyttää, että myös suurten jokien esteet arvioidaan. Vaikka asetuksen mukaan poistaminen kohdistetaan ensisijaisesti vanhentuneisiin esteisiin, tämä ei rajoita tarkastelua vain pieniin tai vähämerkityksisiin rakenteisiin. Asetuksen tavoitteena on ekologisen kytkeytyneisyyden parantaminen, ei yksinomaan rakenteiden purkaminen. Tämän vuoksi vaelluskalojen nousu voidaan toteuttaa myös vaihtoehtoisin keinoin, kuten kalateillä ja ohitusuomilla, silloin kun padon purkaminen ei ole sosioekonomisesti perusteltua. Näin ollen myös voimakkaasti rakennettujen jokien esteet kuuluvat asetuksen soveltamisalaan ja arviointivelvoitteen piiriin.

Artiklan 9(3) velvoittaa täydentämään esteiden poistamista toimenpiteillä, jotka parantavat tulvatasanteiden luonnollisia toimintoja. Voimakkaasti rakennetuissa joissa tulvatasanteet ovat usein kaventuneet tai padottu, mikä tekee niistä erityisen relevantteja tämän velvoitteen kannalta. Lisäksi artiklan 9(4) edellyttää, että saavutetut ekologiset parannukset säilytetään pitkäjänteisesti, mikä korostaa suurten vesistöjen strategista merkitystä ennallistamistavoitteiden saavuttamisessa.

Pohjois-Suomen aluehallintoviraston päätös edellyttää kalatieratkaisuja Kemijoelle ja Iijoelle. Tämä velvoite tulee ottaa huomioon sekä ennallistamisasetuksen toimeenpanosuunnitelmassa että päivitettävässä valtakunnallisessa kalatiestrategiassa. Vaelluskalojen palauttamisen kannalta on tarkoituksenmukaista, että ennallistamissuunnitelmaa ja kalatiestrategiaa tarkastellaan systemaattisesti toisiinsa kytkeytyvinä kokonaisuuksina, jotta toimenpiteet ovat johdonmukaisia ja tukevat toisiaan.

² Ennallistamisasetuksen velvoitteet jäsenvaltioille koskien jokien esteitä, Art. 9 kohta 1. Jäsenvaltioiden on kartoitettava pintavesien kytkeytyneisyyden keinotekoiset esteet ja ottaen huomioon keinotekkoisten esteiden sosioekonomiset tehtävät yksilöitävä esteet, jotka on poistettava. Ennallistamisasetuksen velvoitteet jäsenvaltioille koskien jokien esteitä, Art. 9 kohta 2. Jäsenvaltioiden on poistettava tämän artiklan 1 kohdan mukaisesti tehdyssä kartoituksessa yksilöidyt pintavesien keinotekoiset kytkeytyneisyyden esteet 15 artiklan 3 kohdan i ja n alakohdassa tarkoitetun, niiden poistamista koskevan suunnitelman mukaisesti. Jäsenvaltioiden on kohdistettava keinotekkoisten esteiden poistaminen ensisijaisesti vanhentuneisiin esteisiin eli niihin, joita ei enää tarvita uusiutuvan energian tuotantoon, sisävesiliikenteeseen, vesihuoltoon, tulvasuojeluun tai muuhun käyttöön. Ennallistamisasetuksen velvoitteet jäsenvaltioille koskien jokien esteitä, Art. 9 kohta 3. Jäsenvaltioiden on täydennettävä 2 kohdan mukaisten keinotekkoisten esteiden poistamista toimenpiteillä, jotka ovat tarpeen jokiin liittyvien tulvatasanteiden luonnollisten toimintojen parantamiseksi. Art. 9 kohta 4. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että 2 kohdan mukaisesti ennallistettu jokien luonnollinen kytkeytyneisyys ja 3 kohdan mukaisesti ennallistettujen jokiin liittyvien tulvatasanteiden luonnolliset toiminnot säilyvät.

Kalatiestrategian ja ennallistamisasetuksen välinen koordinaatio

Kansallisen kalatiestrategian päivitys (MMM) ja EU:n ennallistamisasetuksen toimeenpano-suunnitelma (YM) käsittelevät samaa ekologista kokonaisuutta eri näkökulmista ja niiden on välttämätöntä olla keskenään johdonmukaisia. Molemmat asiakirjat edellyttävät ekologisen jatkumon palauttamista, vaellusesteiden poistamista tai ohittamista sekä vaelluskalojen luontaisen elinkierron turvaamista. Näiden tavoitteiden toteuttaminen edellyttää, että ministeriöiden valmisteluprosessit ovat tiiviisti yhteensovitettuja, jotta toimenpiteet, aikataulut ja vastuut eivät muodostu ristiriitaisiksi tai päällekkäisiksi.

Ministeriöiden koordinaation puuttuminen vaarantaa koko vaelluskalojen palauttamiseen tähtäävän järjestelmän toimivuuden. *Jos MMM:n kalatiestrategia ja YM:n ennallistamisasetuksen toimeenpanosuunnitelma etenevät erillisinä prosesseina, syntyy väistämättä ristiriitaisia prioriteetteja, päällekkäisiä toimenpiteitä ja aukkoja, jotka estävät ekologisen jatkumon palauttamisen.*

Tällöin vaellusesteiden poistaminen tai niiden ohittaminen jää hajanaiseksi, ekologinen virtaama määrittelemättä ja säännöstelyn haittoja ei saada hallintaan. Samalla Suomi altistuu EU-oikeudellisille riskeille, sillä vesipuitedirektiivin ja ennallistamisasetuksen velvoitteet jäävät täyttämättä. Pahimmillaan koordinaation puute johtaa siihen, että vaelluskalojen luontainen elinkierto ei palaudu, istutusvelvoitteet jatkuvat tehottomina ja vaelluskalakannat taantuvat edelleen.

Lainvastainen ja haitallinen lyhytaikaissäännöstely

Lyhytaikaissäännöstely perustuu sähkönkulutuksen vuorokausi-, viikko- ja tuntirytmien: päivisin veden juoksutusta lisätään energiantarpeen kasvaessa, kun taas öisin ja viikonloppuisin juoksutusta vähennetään kulutuksen laskiessa. Tämä aiheuttaa nopeita vaihteluita virtaamissa ja vedenkorkeuksissa joella ja johtaa esimerkiksi Kemijoella Isohaaran voimalaitosten katkokäyttöön, jolloin voimalaitokset ovat ajoittain täysin suljettuina. Tällä on merkittävä vaikutus joen ekologiaan ja kalojen elinolosuhteisiin.

Säännöstelyn vaikutukset ulottuvat koko vaelluskalojen elinkierron levinneisyysalueelle Kemi-jokisuusta Itämeren pääaltaalle. Lyhytaikaissäännöstelyn vaikutuksia tulee tarkastella osana laajempaa kokonaisuutta, jossa yhdistyvät voimatalous, kalastus, virkistyskäyttö ja ekologinen kestävyys.

Yhdistys pitää viranomaisen toimintaa passiivisena, koska haitat ovat viranomaisen tiedossa, mutta valvontatoimia ei ole käynnistetty. Mikäli haitat eivät olisi viranomaisen tiedossa, se osoittaisi valvonnan puutteellisuutta. Yhdistyksen mukaan kyse on kuitenkin tietoisesta valvonnan laiminlyönnistä.

Tilannetta arvioidaan myös oikeuskanslerin ratkaisun OKV/103/10/2024 valossa. Ratkaisussa korostetaan, että ELY-keskuksella on velvollisuus puuttua vesilain vastaiseen toimintaan. Vesilain 14 luvun 2 §:n mukaan valvontaviranomaisen on kehotettava lopettamaan lainvastainen menettely tai pantava vireille hallintapakkoasia. Luvun 4 §:n mukaan hallintapakkoasian ratkaiseminen kuuluu lupaviranomaiselle. Oikeuskanslerin linjaus vahvistaa, että valvontaviranomaisen passiivisuus ei ole lainmukaista. Uusien lupa- ja valvontavirastojen, jotka aloittivat 1.1.2026, tulee kiinnittää asiaan erityistä huomiota.

Korkein hallinto-oikeus (KHO:2018:23) on antanut seuraavan sisältöisen päätöksen lyhytaikaissäännöstelyn osalta: ”Koska luvan hakija ei ollut esittänyt suunnitelmaa siitä, miten juoksutuksia oli tarkoitus toteuttaa uudella vesivoimalaitoksella eikä ollut hakemuksessaan arvioinut mahdollisen **lyhytaikaissäädön vaikutuksia** (kursiivi ja lihavointi tässä), lupaviranomaisella ei asiaa ratkaistaessa

ollut käytettävissä riittävää selvitystä juoksutusta koskevien lupamääräysten asettamiseksi. Tämän vuoksi hallinto-oikeuden oli tullut kumota lupapäätös juoksutuksia koskevien sekä vedenkorkeuksien ja virtaamien tarkkailua koskevien lupamääräysten osalta ja palauttaa asia niiltä osin lupaviranomaiselle uudelleen käsiteltäväksi tilaisuuden varaamiseksi hakijalle esittää selvitys lyhytaikaisäännöstelyn toteuttamisesta ja sen vaikutuksista. *Mainitut voimallaitokset aiheuttivat yhdessä esteen vaelluskaloille ja niiden luontaisen elinkierron palauttamiselle. Tätä oli pidettävä myös intressivertailussa merkittävänä häirtana* (kursiivi ja lihavointi tässä), minkä vuoksi kalan kulun ja kalakantoja koskevien olosuhteiden turvaaminen oli lupaharkinnan kannalta keskeistä.”

Kyseinen korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu ei ole poikkeus, vaan osa laajempaa oikeuskäytännön kehitystä, jossa tuomioistuimien on toistuvasti korostanut vaelluskalojen luonnollisen elinkierron ja elinolosuhteiden turvaamisen merkitystä. Oikeuskäytäntö on näin muuttunut selvästi aiempaa velvoittavammaksi, mikä edellyttää sekä poliittisilta päättäjiltä, että vesivoimayhtiöiltä vakavaa asiaan huomioon ottamista.

Vesivoimayhtiöiden toiminnan on oltava lainmukaista, ja jos lainvastaisuutta ilmenee, valvontaviranomaisten on puututtava tilanteeseen viivytyksettä. Samalla myös voimallaitosten omistajien – Kemijoki Oy:n osalta valtion – on edellytettävä, että yhtiöiden toiminta täyttää sekä lainsäädännön että oikeuskäytännön vaatimukset.

Istutusvelvoitteet ja kompensatio

Kemijoen patoamisen aiheuttamien kalataloudellisten vahinkojen kompensoimiseksi Korkein hallinto-oikeus on määrännyt PVO Vesivoima Oy:n ja Kemijoki Oy:n toteuttamaan vuosittaisia istutusvelvoitteita Kemijoen meri- ja jokialueelle. Istutusvelvoitteiden rinnalla yhtiöille on asetettu tarkkailuvelvoite, jonka mukaan niiden tulee seurata kompensatiotoimien tuloksellisuutta ja raportoida havainnot viranomaisille. Velvoitteiden tarkoituksena on kompensoida patoamisen aiheuttamia haittoja joki- ja merialueella.

Kompensaation tavoitteiden toteutuminen merialueella edellyttää toimivaa ekologista jatkumoa Kemijoen ja Itämeren pääaltaan välillä. Kemijokisuulle istutettujen vaelluskalojen on voitava liikkua vapaasti joen ja merialueen välillä, ja ekologisen virtaaman on turvattava yhteys syönnösalueilta Kemijokisuun terminaalikalastusalueelle. Sama periaate koskee kompensaaion osalta koko Kemijoen vesistöaluetta: luonnollisen lisääntymisen ja kompensatiotavoitteiden saavuttaminen on mahdollista vain, jos ekologinen jatkumo ja virtaamayhteydet toimivat koko joen matkalla latvavesiltä merelle.

Ekologisen jatkuvuuden palauttaminen on nostettu keskeiseksi tavoitteeksi myös Kemi- ja Ounasjoen tulevaisuuden ohjelmissa, joissa korostetaan vaelluskalojen elinkierron turvaamista ja vesistön kestäväää käyttöä. Kemijoen velvoitetarkkailussa on tämän vuoksi huomioitava paitsi istutusten tuloksellisuus myös kalateiden toimivuus sekä säännöstelyn vaikutukset kalojen liikkumiseen, pysyvyyteen ja palaamiseen kompensatioalueille.

Pohjois-Suomen aluehallintoviraston päätös / kalatieratkaisut

Lapin Ely-keskus totesi Kemijoen kalatalousvelvoitemuutosta koskevassa hakemuksessaan (2017) seuraavaa: ”Voimallaitosten lupahtojen muuttaminen on välttämätöntä menetetyin vaelluspoikas-
tuotannon korvaamiseksi, luontaisen lisääntymisen palauttamiseksi osaksi kannan hoitoa sekä perinnöllisen monimuotoisuuden ja kalastusmahdollisuuksien turvaamiseksi. Kalatalousviranomaisen vaatii edellä selostetuin perusteluin, että Kemijoen Isohaaran, Taivalkosken, Ossauskosken,

Petäjaskosken, Valajaskosken, Vanttauskosken, Pirttikosken ja Seitakorvan sekä Raudanjoen Permantokosken voimalaitosten omistajille on määrättävä kalatalousvelvoite.”

Lapin Ely-kekuksen hakemuksen johdosta Pohjois-Suomen aluehallintovirasto (2024) on velvoittanut Kemijoki Oy:n ja PVO-Vesivoima Oy:n suunnittelemaan ja toteuttamaan rakenteet lohen ja meritaimenen nousun sekä alasvaelluksen mahdollistamiseksi.

Aluehallintovirasto totesi päätöksessään: ”Hakemuksen mukainen kalatalousvelvoitteiden muutos vaikuttaa ympäristöön vain positiivisesti ja parantaa vesirakentamisen voimakkaasti muuttamaa Kemijoen ekologista tilaa. Palauttamalla luonnonkierto ja vaelluskalojen kulkuyhteys voimalaitosten yläpuolisille alueille saadaan käyttöön voimalaitosten yläpuoliset poikastuotantoalueet.”

Yhtiöt (Kemijoki Oy ja Pohjolan-Vesivoima Oy) ovat valittaneet aluehallintoviraston päätöksestä Vaasan hallinto-oikeuteen mikä osoittaa, ettei yhtiöiden tosiasiallinen intressi ole lohen ja muiden vaelluskalojen palauttaminen Kemi–Ounasjokeen. *Kemijoki Oy on valtion enemmistöomisteinen yhtiö ja siksi sen toiminta on poliittisessa päätöksenteossa arvioitava erityisen tarkasti sen perusteella, vastaako yhtiön käytännön toiminta valtioneuvoston periaatepäätöksissä asetettuja yritys- ja ympäristövastuun vaatimuksia.*

Ylisiirrot

Kemijoen ja Ounasjoen latvavesiin tehtyt emokalojen ylisiirrot muodostivat keskeisen osan vapaaehtoisista toimenpiteistä, joilla pyrittiin tukemaan vaelluskalakantojen elpymistä. Laajamittainen ylsiirtotoiminta käynnistyi vuonna 2014, ja vuosina 2014–2017 siirrettiin yhteensä yli 4000 emokalaa. Toiminta keskeytettiin vuosina 2018 ja 2019 tautiriskien vuoksi, ja myöhempinä vuosina siirtomäärät vähenivät merkittävästi: vuonna 2021 siirrettiin 231 kalaa ja vuonna 2022 enää 111. Emokalojen puute johti ylisiirtojen loppumiseen.

Arvioiden mukaan vuosina 2014–2022 siirretyistä emokaloista kuoriutui latvavesiin yli 10 miljoonaa lohenpoikasta. Poikasia havaittiin usein samoilla alueilla, joille yhtiöt olivat samanaikaisesti käynnistäneet alitsar-merkittyjen poikasten ja mädin istutukset. Tämä vaikeutti sähkökalastusten perusteella erottamasta, mitkä poikaset olivat ylisiirrettyjen emokalojen jälkeläisiä ja mitkä istutuksista peräisin. Yhtiöiden rinnakkaiset istutukset hämärsivät näin ylisiirtojen todellista vaikutusta.

Ensimmäiset siirtokalojen jälkeläiset aloittivat merivaelluksensa vuonna 2018. Samanaikaisesti Isohaaran voimalaitoksella otettiin käyttöön lyhytaikaissäätö, josta osa toteutettiin voimalaitosten katkokäyttönä. Tämä vaikeutti ekologisen jatkumon puutteen vuoksi emokalojen hakeutumista mereltä takaisin kotijokeensa. Lisäksi sääntöselvityksen ja katkokäytön yhdistelmä lisäsi vaelluspoikasiin kohdistuvaa hävikkiä patoaltailla ja voimalaitoksilla. Toimintaa voidaan yhdistyksen näkemyksen mukaan pitää edesvastuuttomana ja luonnonsuojelulain vastaisena.

Voimalaitosten käyttöraporttien julistaminen liikesalaisuudeksi johti siihen, että virtaamakatkokset ja epävakaut juoksutukset jäivät piiloon. Tämä aiheutti jokialueella normaalista poikkeavan suuren poikashävikin juuri ajankohtana, jolloin ylisiirtojen tulosten olisi pitänyt näkyä selvästi.

Yhteenvedon voidaan todeta, että vaikka ylisiirrot tuottivat merkittävän määrän poikasia latvavesien tuotantoalueille, niiden potentiaali jäi hyödyntämättä sääntöselvityksen aiheuttamien vaikutusten vuoksi. Ekologisen jatkumon puute merialueella ja virtaamien keinotekoinen manipulointi jokialueella

heikentävät ratkaisevasti siirtokalojen jälkeläisten selviytymistä ja vaellusmahdollisuuksia takaisin Kemijokeen.

Ylisiirtojen ensimmäisen vaiheen tavoitteena oli käynnistää Kemijoen luonnontuotanto tasolle, joka turvaisi tutkimustoiminnassa tarvittavien luonnonkalojen saatavuuden. Ylisiirrot nähtiin keinona luoda edellytykset luonnonvaraisten vaelluskalakantojen elpymiselle ja näihin kantoihin perustuvan tutkimustoiminnan kehittämiseksi. Jatkossa tavoitteena on luonnollisen lisääntymiskierron palauttaminen ja ylläpito Isohaaran kalateiltä Ounas- ja Kemijoen poikastuotantoalueille tehtävien ylisiirtojen avulla.

Sähköntuotantoon liittyvän säännöstelyn lisääntyminen on kuitenkin heikentänyt näiden tavoitteiden toteutumista. Tämä näkyy muun muassa ylisiirrettyjen emokalojen määrien vähenemisenä, velvoiteistutusten tuloksellisuuden heikkenemisenä sekä nahkiaisen ylisiirtovelvoitteen toteutumisen ongelmina.

Vesivoimayhtiöt ovat täysin tietoisia toimintansa negatiivisista vaikutuksista ekologisen jatkumon olemassaoloon. Kemijoen ja Itämeren pääaltaan välinen jatkumo on ratkaiseva vaelluskalojen ja nahkiaisten elinkierrolle sekä kompensatiovelvoitteiden toteutumiselle merialueen velvoitehoidossa. Nykyinen säännöstelytaso heikentää vaellusedellytyksiä ja vaarantaa kompensatitavoitteiden saavuttamisen.

Sama ilmiö on todettavissa myös Kemijärvellä, jossa säännöstelyn voimakkuus ohjaa sekä luonnonvaraisia että velvoiteistutuksista peräisin olevia kaloja pois kompensatioalueilta ja niiden kotijoilta. Haittoihin vaikuttavat erityisesti säännöstelyn voimakkuus ja lajien, kuten taimenen, luonnollinen käyttäytyminen. Tämä haitallinen kehityskulku on ollut havaittavissa velvoiteistutusten käynnistymisestä lähtien ja voimistunut säännöstelyn lisääntyessä. Isohaaran kalatieseurannassa on sen käynnistymisestä alkaen havaittu kompensatioistutuksista peräisin olevien taimenten laskeutuvan joesta merialueelle, mikä korostaa ekologisen jatkumon, kulkuyhteyksien ja säännöstelyn vaikutusten keskeistä merkitystä kompensatiovelvoitteiden ja luonnontuotannon onnistumiselle.

Tarkkailuvelvoitteet

Kemijoen tarkkailuvelvoitteen puitteissa seurataan mm. lohen vaellusta, saalismääriä ja istutusten tuloksellisuutta. Vuosien 2022–2024 tulokset osoittavat, että lohisaaliit ovat pysyneet poikkeuksellisen matalina ilman merkkejä elpymisestä. Saaliit ovat huomattavasti aiempia vuosikymmeniä alhaisempia, ja luonnonlohien osuus on edelleen pieni: suurin osa saaliista on viljelyperäistä. Saalismäärien vähäinen vaihtelu viittaa pysyvästi heikentyneeseen tilanteeseen.

Voimakas säännöstely ja virtaamavaihtelut heikentävät poikasten selviytymistä ja vaellusmahdollisuuksia, mikä näkyy merialueen saalistasoissa. Lohijokitiimi ry:n mukaan tarkkailuvelvoitteen tulokset osoittavat selvästi, että lohisaaliit ovat jääneet tavoitetason alapuolelle. Pelkät kasvatus-, istutus- ja kompensatiokäytäntöjen muutokset eivät riitä turvaamaan lohikantojen elpymistä, mikä korostaa ekologisen jatkuvuuden palauttamisen ja säännöstelyn haittojen vähentämisen välttämättömyyttä.

Istutusvelvoitteen kokonaisarvio

Kemijoen istutusvelvoitteen lähtökohtana on ollut ajatus, että istutuksilla voidaan kompensoida patoamisen ja säännöstelyn aiheuttamia kalataloudellisia vahinkoja. Käytännössä kompensatio-

tavoitteet eivät ole toteutuneet, koska ne edellyttäisivät toimivaa ekologista jatkumoa koko jokijärjestelmässä latvavesiltä Perämerelle ja edelleen Pohjanlahteen ja Itämeren pääaltaalle.

Nykyisen säännöstelykäytännön vuoksi ekologinen jatkumo katkeaa lähes päivittäin. Tämä näkyy kalatieseurannan tallenteissa: useina aamuina turbiinivirtausten yhteydessä kalat puuttuvat kokonaan, mikä ilmentää yöaikaisia vähäisiä virtaamia. Tilannetta vaikeuttaa se, että yhtiöt ovat poistaneet valvontakameran käytöstä. Voimalaitosten säännöstely, turbiinikäyttö ja lyhytaikaissäännöstelyn toteutus katkokäyttönä estävät jokialueen luonnollisen nousun ja alasvaelluksen.

Merialueen hydrologinen ja ekologinen jatkumo on heikentynyt virtauskuvioiden muutosten, suolaisuuden vaihteluiden, lämpötilakerrostumisen ja ravinteiden kulkeutumisen häiriöiden vuoksi. Nämä tekijät vaikuttavat suoraan kalojen käyttäytymiseen, vaellusrytmiin ja selviytymiseen. Merialueella virtaamat ohjaavat vaellusreittejä ja ravintoverkon rakennetta; kun virtaamia manipuloidaan, lohien hajuketjut häiriintyvät.

Tarkkailuvelvoitteen tulokset vuosilta 2022–2024 vahvistavat kokonaiskuvan: lohisaaliit ovat olleet poikkeuksellisen alhaisia ja luonnonlohien osuus vähäinen, meritaimenen ja vaellussiian saaliit ovat heikentyneet, nahkiaisen ylisiirtotavoitteet ovat jääneet saavuttamatta ja virtaamavaihtelut heikentävät ravintoverkon tuottavuutta. Rasvaeväleikkausten ja merkkiseurannan tulokset osoittavat, että villien lohien nousumotivaatio on viljelyperäisiä voimakkaampi. Carlin-merkkintöjen palautusten väheneminen koko Itämeren alueella viittaa laajempaan ekologiseen muutokseen, joka heijastuu myös Kemijoen merialueen istutusvelvoitteen tuloksellisuuteen.

Velvoitteen todellinen täyttyminen edellyttää kokonaisvaltaista lähestymistapaa, jossa turvataan joen ja merialueen ekologinen jatkumo, palautetaan luonnolliset virtaamarytmit ja varmistetaan ravintoverkon toimivuus koko Kemijoki–Itämeri-järjestelmässä. Vasta näiden edellytysten toteutuessa velvoiteistutukset voivat toimia osana kestävästä kalataloudesta eivätkä jää pelkäksi hallinnolliseksi velvoitteen täyttämiseksi.

Sateenvarjohanke

Kemijoen tehonosto-ohjelman päätyttyä vuonna 2014 lähes samalla aikajänteellä Luonnon-varakeskus käynnisti Sateenvarjo-hankekokonaisuuden, jonka tavoitteena on palauttaa vaelluskalat rakennettuihin, voimalaitospadottuihin jokiin. Hankkeet keskittyvät vaelluskalojen ylös- ja alasvaelluksen tutkimukseen, smolttien ohjaukseen, seurantamenetelmien kehittämiseen sekä käytännön toimiin, kuten vaellusreittien kunnostamiseen ja ekologisen jatkumon palauttamiseen pääasiassa jokialueilla.

Hankkeiden toteutus perustuu laajaan yhteistyöhön, jossa ovat mukana ELY-keskukset, LUKE, vesivoimayhtiöt, kalatalousalueet, tutkijat ja ympäristöjärjestöt. Rahoitus muodostuu julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyöstä, ja mukana ovat olleet muun muassa Kemijoki Oy, PVO Vesivoima Oy, Fortum Oyj, UPM Energy Oy sekä Maa- ja metsätalousministeriö.

Lohijokitiimi ry nostaa esiin merkittävän puutteen Sateenvarjo-hankkeiden rajauksissa: merialueen ekologinen jatkumo on jätetty järjestelmällisesti tarkastelun ulkopuolelle. Hankkeiden painopiste on ollut jokialueen ekologisen jatkumon palauttamisessa, vaikka vaelluskalojen elinkaari riippuu yhtä lailla jokisuun, rannikkovesien ja avomerien olosuhteista. Mikäli merialueen vaikutuksia ei huomioida, jäävät esimerkiksi lyhytaikaissäännöstelyn vaikutukset merialueen virtauksiin, ravintoverkkoon ja vaelluspoikasten selviytymiseen tarkastelematta.

Tämän seurauksena vaelluskalojen palautuminen jää väistämättä puutteelliseksi, eikä kompensatiovelvoitteiden todellista tuloksellisuutta voida saavuttaa. Lohijokitiimi ry esittää huolen siitä, että merialueen ekologisten vaikutusten sivuuttaminen saattaa olla tietoinen valinta, joka palvelee ensisijaisesti vesivoimayhtiöiden etua. Kun ekologiset pullonkaulat jätetään huomioimatta, voidaan ylläpitää kuvaa vesivoimasta ympäristöystävällisenä energiamuotona, vaikka merialueen olosuhteet ovat heikentyneet merkittävästi.

Tällä on myös laajempi vaikutus energiamarkkinoihin. Mikäli vesivoiman ekologisia haittoja ei huomioida täysimääräisesti, vesivoima saa epäreilua kilpailuetua muihin uusiutuviin energiamuotoihin nähden, kuten tuuli- ja aurinkovoimaan, jotka eivät aiheuta vastaavia haittoja vaelluskalakannoille tai meriekosysteemeille. Tämä vääristää energiamarkkinoita ja hidastaa aidosti kestävien ratkaisujen käyttöönottoa.

Tutkimustuloksista

Kemijoella on toteutettu vaelluskalatutkimuksia useiden vuosikymmenten ajan eri toimijoiden yhteistyönä. Tutkimustulokset osoittavat johdonmukaisesti, että vesivoimalaitosten käyttö – erityisesti lyhytaikaissäännöstely ja voimalaitosten katkokäyttö – vaikuttavat merkittävästi vaelluskalojen käyttäytymiseen, selviytymiseen ja luonnollisen elinkierron onnistumiseen. Lyhytaikaissäännöstely aiheuttaa äkillisiä virtaamavaihteluita, jotka heikentävät kalojen nousumotivaatiota, lisäävät stressiä ja altistavat kalat turbiinihävikille, predaatiolle ja pintavaurioille.

Luonnonvarakeskuksen vuoden 2015 tutkimuksen mukaan vain 12 % lohen vaelluspoikasista selviytyi Kemijoen yläosilta jokisuulle. Vuosina 2015–2025 toteutetut neljä vastaavaa selvitystä ovat tuottaneet samansuuntaisia tuloksia. Vertailuna Tornionjoessa selviytymisprosentit ovat huomattavasti korkeampia, mikä korostaa Kemijoen rakenteellisten ja toiminnallisten muutosten vaikutusta.

Edellä esitettyjen tutkimustulosten osalta on täysin ymmärrettävää, että vaelluspoikasten hävikki on muodostunut tasolle, jolla Kemijoen vaelluskalojen palauttaminen on erityisen vaikeaa. Lohijokitiimi ry haluaa kuitenkin muistuttaa, että kaikki kyseiset tutkimukset on toteutettu ajankohtana, jolloin joki on ollut samanaikaisesti voimakkaan lyhytaikaissäännöstelyn ja voimalaitosten katkokäytön kohteena, vaikka säännöstelyn toteuttamiseen olisi ollut myös muita mahdollisuuksia. Lisäksi haluamme korostaa, että kyseinen säännöstely on luokiteltu liikesalaisuudeksi, mikä ei lisää toiminnan läpinäkyvyyttä.

Kemijoella suuri osa kuolleisuudesta liittyy voimakkaaseen lyhytaikaissäännöstelyyn, turbiinikäyttöön ja virtaamien epävakauteen. Vuoden 2025 selvityksessä koeistutukset tehtiin kevättulvien aikaan, mikä vaikutti tuloksiin. Voimalaitosten käyttö tiedot ovat liikesalaisuuksia, mikä vaikeuttaa tutkimusten riippumattomuuden arviointia. Tulvaluukkujen käyttöyhdistelmien tiedetään vaikuttavan poikashävikkiin.

Sumputetuissa poikasissa havaittu ylikyllästymishävikki viittaa siihen, että tulvajuokсутusten toteutustapa on merkittävä selviytymistekijä. Lyhytaikaissäännöstelyn vaikutukset kalojen käyttäytymiseen näkyvät selvästi Lohijokitiimi ry:n kalatieseurannassa: virtaaman äkillinen väheneminen pysäyttää kalojen nousun ja heikentää laskeutumista, lisäten hävikin muodostumista. Virtaaman kasvu ja turbiinien käynnistyminen palauttavat kalat kalateiden vaikutusalueelle ja normalisoivat laskeutumisen.

Toistuvat virtausvaihtelut lisäävät patoaltaalle nousseiden emokalojen laskeutumista turbiinien kautta alavirtaan merialueelle. Tämä aiheuttaa suomuvaurioita, vesihometta ja pitkittynyttä stressiä, mikä heikentää kalojen kuntoa ja lisää kuolleisuutta.

Vaikutukset korostuvat voimalaitosten ja istutuspaikkojen läheisyydessä, joihin valtaosa istutuspaikkasidonnoisista velvoitekaloista hakeutuu. Vuorokausisäännöstelyn mittakaava on huomattava: Isohaaran ja Vallitunsaaren voimalaitokset olivat vuonna 2021 suljettuna 73 vuorokautena nousukauden 113 vuorokaudesta. Katkokset kestivät keskimäärin 3–7 tuntia, ja katkoksen jälkeen kalaparvien palautuminen kalatien vaikutusalueelle kesti 2–10 tuntia.

Asiantuntija-arvioiden mukaan Kaplan-turbiinien normaalikäytössä kuolleisuus on muutamia prosentteja, mutta epävakaat virtaamat kasvattavat hävikkiä merkittävästi. Radiolähetinseurannat osoittavat, että yksittäisen voimalaitoksen läpäisy voi olla turvallinen suotuisissa olosuhteissa, mutta useiden peräkkäisten voimalaitosten ketju ja säännöstelyn epävakaas lisäävät kokonaiskuolleisuutta.

1990-luvun alasvaellusseurannat osoittivat, että alasvaellus on aktiivisimmillaan veden lämpötilan noustessa yli +10 °C. Kalat liikkuvat pääasiassa pintakerroksissa, kerääntyvät voimalaitoksen edustalle ja hidastavat vaellustaan. Osa kaloista hakeutuu välppien edustoille ja kulkeutuu turbiineihin. Rakennetuissa joissa kalat joutuvat laskeutumaan joko ohijuoksutusluukkujen tai turbiinien kautta, mikä lisää kuolleisuutta verrattuna luonnontilaisiin jokiin. Turbiinihävikin muodostumiseen on kuitenkin haluttaessa mahdollista vaikuttaa, mikäli se katsotaan tarpeelliseksi.

Istutukset ja Kemilohi-tutkimus

Vuodesta 2016 alkaen merialueen velvoite istutusten istutuspaikkaa muutettiin merkittävästi siirtämällä istutukset jokisuun merialueelta jokialueelle, noin 1,2 kilometrin päähän kalateistä alavirtaan. Tämä muutos siirsi kalojen leimautumisalueen ja heikensi terminaalikalastusalueen saaliita erityisesti Kaakamojoen länsiosan vaikutusalueella. Muutosta ei kirjattu merialueen istutusten tarkkailuraporttiin, mikä vaikeuttaa vaikutusten arviointia jälkikäteen ja heikentää toiminnan läpinäkyvyyttä.

Istutusmäärät olivat poikkeuksellisen runsaita vuosina 2016–2017, mikä lisäsi viljelyperäisten lohien osuutta kalateiden seurantahavainnoissa sekä myöhemmin istutuspaikan muutoksen vaikutuksesta Kemi-Lohi hankkeen tutkimusalueella. Aiemmin kalateille nousi vuosittain 600–1400 viljelyperäistä lohta, mutta nykyisin määrä on pudonnut 100–200 yksilöön, joista valtaosa on alle kolmen kilon painoisia. Useamman merivuoden lohia havaitaan enää vain muutamia kymmeniä, mikä viittaa heikentyneeseen selviytymiseen ja muuttuneisiin vaellusolosuhteisiin.

Kemilohi-tutkimuksessa lohien määräksi kalatien vaikutusalueella arvioitiin alun perin 6100 yksilöä, mutta Lohijokitiimi ry:n tietopyynnön jälkeen lukua korjattiin noin 1500 yksilöön, kun lyhytaikaissäännöstelyn ja istutuspaikan vaikutukset huomioitiin. Tämä osoittaa, kuinka säännöstely sekä muu toiminta voi vääristää tutkimustuloksia ja peittää alleen todelliset ekologiset vaikutukset. Virtaamakatkokset ja epävakaat juoksutukset vaikuttavat kalojen käyttäytymiseen, nousumotivaatioon ja selviytymiseen tavalla, joka voi johtaa systemaattisiin virhetulkintoihin, ellei niitä huomioida tutkimusasetelmassa.

Istutusten tuloksellisuus ja kalojen leimautuminen ovat herkkiä virtaamien manipuloinnille, ja lyhytaikaissäännöstely voi merkittävästi heikentää sekä tutkimusten luotettavuutta että vaelluskalakantojen elvyttämismahdollisuuksia.

Tarkkailuraportit

Kemijoen istutusvelvoitteen tarkkailuraportit keskittyvät edelleen pääosin biologiseen seurantaan, kuten kalojen merkintään, näytekalojen otantaan, kalastustiedusteluihin ja poikasten laatuun. Vaikka nämä menetelmät tuottavat arvokasta tietoa kalakantojen rakenteesta ja istutusten välittömistä vaikutuksista, ne eivät tarkastele tuloksia suhteessa voimalaitosten säännöstelyyn tai hydrologisiin häiriöihin. Tämä muodostaa merkittävän tiedollisen aukon.

Merialueen velvoitteenhoidon raporteissa ei huomioida (tai tunnusteta) jokisuun ja merialueen häiriötiloja, vaikka juuri nämä alueet ovat ratkaisevia vaelluspoikasten kasvulle, ravinnonsaannille ja selviytymiselle ennen merivaellusta. Jokialueella lyhytaikaissäännöstely heikentää velvoitepoikasten pysymistä kompensatioalueilla sekä niiden selviytymistä allasvaelluksesta voimalaitosketjun läpi. Lisäksi kulkuyhteyksien puute estää kaloja palaamasta kompensatioalueille tai kotijokiinsa, mikä katkaisee luonnollisen elinkierron kannalta välttämättömän jatkumon.

Kun säännöstelyn aiheuttamia häiriöitä ei analysoida yhdessä biologisten tulosten kanssa, tarkkailu ei käytännössä ”tunnista” säännöstelyn aiheuttamia ekologisia pullonkauloja. Tämä johtaa väistämättä siihen, että velvoitehoidon todellista vaikuttavuutta ei arvioida, ja kriittiset ongelmat jäävät tunnustamatta juuri niillä alueilla, joilla vesivoiman tuotannon, velvoitteenhoidon ja vaelluskalojen selviytymisen suurimmat riskit korostuvat.

Tämä puute heikentää myös velvoitetarkkailun vaikuttavuutta: ilman kokonaisvaltaista hydrologis-ekologista tarkastelua ei voida arvioida, täyttyvätkö istutusvelvoitteet todellisuudessa tai millä toimenpiteillä kompensatiotavoitteet olisi mahdollista saavuttaa. Valvontaviranomaisten näkökulmasta tämä korostaa tarvetta laajentaa tarkkailua tulevaisuudessa kattamaan säännöstelyn vaikutukset koko vaelluskalojen elinkiertoon kotijoesta merialueen syönnösalueille.

Kalatieseuraanta

Vuoden 2024 kalatieseuraanta osoittaa, että lyhytaikaissäännöstely vaikuttaa ratkaisevasti vaelluskalojen nousuun Kemijokeen ja kalateihin. Kalateiden toiminta edellyttää, että niiden läheisyydessä oleva voimalaitos on jatkuvasti käytössä. Säännöstelyn aiheuttamat virtaamakatkokset katkaisevat ekologisen jatkumon ja heikentävät kalojen hakeutumista kalateihin.

Vuoden 2024 keskeiset havainnot olivat seuraavat: nousukaudelle oli ominaista kalojen vähyys ja pienikokoisuus, vahingoittuneiden kalojen määrä kasvoi aiempiin vuosiin verrattuna, ja suurimmat lohet nousivat kauden alussa, jolloin kevättulvat turvasivat luonnollisen ekologisen jatkumon ja säännöstely ei ollut mahdollista. Kalojen pienentynyt koko viittaa siihen, että lyhytaikaissäännöstely heikentää virtaus- ja ravinto-olosuhteita Kemijoen ja sen syönnösalueen välisellä merialueella.

Tulvajuoksutukset ja riskitekijät

Isohaarassa toteutettiin touko–kesäkuussa 2024 tulvajuoksutuksia, joiden toteutustapa lisäsi poikasten vahingoittumisriskiä. Osittain avattu pintaluukku ohjasi veden patorakenteisiin, aiheuttaen vaahtoamista ja mahdollisesti lisäten poikashävikkiä. Keskusteluissa on noussut esiin myös rakennusjätteen ja rautarakenteiden kertyminen luukkujen edustoille sekä pohjaluukun edustan kallion aiheuttamat riskit.

Tilannetta vaikeutti 22.7.2024 tapahtunut öljyvuoto, jossa noin 500 litraa öljyä pääsi veteen. Lisäksi PVO Vesivoima Oy on rajoittanut seurantaa poistamalla valvontakameran ja kieltäytymällä syvyysmittauksista, mikä heikentää riippumatonta tarkkailua.

Vaikutukset vaelluskalojen selviytymiseen

Tulvajuoksutusten nykyiset käytännöt voivat johtaa merkittävään vaelluspoikasten hävikkiin. Lohijokitiimi ry:n näkemyksen mukaan kyseinen säännöstelykäytäntö hävittää erityisesti normaalikokoisia lohia, jotka ovat selkeitä indikaattoreita lyhytaikaissäännöstelyn vaikutuksista ja ovat ylisiirtojen yhteydessä ekologisen jatkumon kannalta keskeisiä.

Kalojen normaali kehitys edellyttää ehjää elinkiertoa; jo pelkkä vahingoittumisriski edellyttää lisäselvityksiä ja luonnonsuojelulain mukaisten velvoitteiden arviointia. Lyhytaikaissäännöstely heikentää myös velvoiteistutusten ja nahkiaisen ylisiirtovelvoitteen toteutumista. Kalateillä havaittiin pääosin pieniä lohia, joiden vaellus on todennäköisesti rajoittunut Pohjanlahden pohjoisosiin. Normaalikokoiset lohet aloittavat merivaelluksensa kevättulvien aikaan, jolloin virtausolosuhteet ovat vakaammat ja säännöstely ei ole mahdollista – näkemyksemme mukaan nämä yksilöt palaavat myös ensimmäisinä Kemijokeen.

Kemilohi-tutkimus ja istutuspaikan muutos

Kemilohi-hanke toteutettiin Voimalohi Oy:n ja Luonnonvarakeskuksen vapaaehtoisena tutkimuksena. Sen tavoitteena oli arvioida Isohaaran kalateiden toimivuutta ja kalateiden suualueelle muodostuneen lohipopulaation kokoa. Tutkimusasetelmaan liittyi kuitenkin merkittäviä ongelmia.

Tutkimus perustui viljelyperäisiin lohiin, jotka leimautettiin kalateiden alapuolisille vesialueille, eivätkä nämä lohet sovellu kalateiden toiminnan arviointiin. Istutuspaikka siirrettiin Kaakamoniemen merialueelta kalateiden alapuolelle, mikä ohjasi kalat kalatien edustalle ja loi virheellisen kuvan kalateiden toimimattomuudesta. Istutuspaikan muutos jätettiin raporttoimatta velvoitetarkkailussa.

Merkintä-takaisinpyyntimallia ei korjattu virtauskatkosten tai kalojen merialueelle siirtymisen vaikutuksilla. Lisäksi tutkimus pohjautui virheelliseen tietoon merkittyjen kalojen istutuspaikasta. Merkittyjen kalojen palautustiedot: Merkityistä 699 lohesta vain 44 kalastettiin tutkimusalueella; 642 yksilöstä ei ole tietoja. Voimalaitosten katkokäyttö (Isohaara 492 h, Vallitunsaari 316 h) väärästi havaintoja, koska kalat poistuvat alueelta katkosten aikana.

Istutuspaikka määrittää lohen kotijoen. Nykyinen venesataman istutuspaikka tekee kalateiden toiminnan arvioinnista epäluotettavaa. Tutkimus ei huomionnut säännöstelyn, istutuspaikan ja virtausolosuhteiden vaikutuksia. Se ei täytä EU:n vesipuitedirektiivin ekologisen jatkumon vaatimuksia eikä ole avoin tai toistettavissa. Luken tutkimuksen toteuttajien siirtyminen Voimalohi Oy:n palvelukseen herättää kysymyksiä riippumattomuudesta.

Lohijokitiimi ry:n tarkistetun arvion mukaan viljelyperäisten lohien todellinen populaatiokoko kalateiden vaikutusalueella kesällä 2021 oli noin 1500 yksilöä – huomattavasti vähemmän kuin tutkimuksessa esitetty 6100. Lisäksi merkkikalojen pyynti toteutettiin kalateiden suualueiden vaikutusalueelta, mikä vähensi kalateihin hakeutuvien kalojen määrää. Esityksistä huolimatta pyyntiä jatkettiin koko nousukauden ajan.

LUKE:n ja Voimalohi Oy:n tutkimus (Ounasjoki)

Ounasjoen ja sen sivujokien lohen mäti- ja poikasistutuskokeet vuosina 2021–2026 muodostavat Luonnonvarakeskuksen ja Voimalohi Oy:n koordinoiman tutkimushankkeen, jonka tavoitteena on selvittää erilaisten istutusmenetelmien, poikasten alkuperän ja kasvatustietojen vaikutusta istutusten tuloksellisuuteen ja kustannustehokkuuteen. Hanke liittyy kansalliseen kalatietstrategiaan ja sen pyrkimykseen palauttaa vaelluskalat rakennettuihin vesistöihin.

Tutkimus käynnistyi vuonna 2021 ja jatkuu vuoteen 2026. Rahoittajina toimivat Kemijoki Oy, PVO-Vesivoima Oy ja Lapin ELY-keskus. Vertailussa ovat istutusmenetelmät (mäti, esikasvatettu poikanen, 1-vuotias poikanen), poikasten alkuperä (villien ja laitosemokalajien jälkeläiset) sekä kasvatustietojen menetelmät (virike vs. standardikasvatus). Lisäksi tutkitaan ympäristöolosuhteiden vaikutusta mädin selviytymiseen.

Istutustoiminta vuosina 2021–2023 sisälsi 67 500 kappaletta 1-vuotiaita poikasia, 168 000 esikesäistä poikasta ja 1,2 miljoonaa vastalypsettyä mätiä. Istutukset tehtiin Loukiseen, Aakenukseen ja Marrasjokeen. Poikasten alkuperä jakautui puoliksi luonnon- ja laitostaustaisiin, lukuun ottamatta vuotta 2021, jolloin kaikki olivat laitostaustaisia.

Smolttirysäsaaliit toimivat vertailuryhmien tuloksellisuuden arvioinnin perustana. Alitsariinimerkinnot, rasvaeväleikkaukset ja geneettiset analyysit mahdollistavat eri istutusryhmien erottamisen. Ounasjoen alaosalla käytettävää smolttirysäpyyntiä hyödynnetään myös poikasten siirtämiseen Isohaaran alapuolelle. Kuljetus säiliöautoilla on käytännössä ainoa tapa turvata Ounasjoelta lähtevien smolttien selviytyminen merelle, koska Kemijoen voimalaitosketju ja lyhytaikaissäännöstely estävät luonnollisen alasvaelluksen.

Siirroista ei ole merkintöjä istutusrekisterissä, vaikka niillä on merkittävä vaikutus tutkimustuloksiin ja kalojen käyttäytymiseen. Ossauskosken kalaviljelylaitokselta siirretyt velvoiteistukkaat eivät leimaudu kasvualueilleen, vaan hakeutuvat Kemijokisuun terminaalikalastusalueelle. Tämä vaikuttaa istutusten tuloksellisuuden arviointiin ja kalojen käyttäytymiseen jatkohankkeissa.

Lapin ELY-keskus on esittänyt, että sateenvarjohankkeen optiona vuosille 2025–2027 on PIT-seurantaverkon rakentaminen Isohaaran voimalaitokselle. Luonnonvarakeskus on kuitenkin todennut, että toteutus edellyttää kalateiden hallinnan siirtämistä vesivoimayhtiölle – vaatimus, jota Lohijokitiimi ry pitää poikkeuksellisen ja ongelmallisen. Yhdistystä ei ole informoitu jatkohankkeen käynnistymisestä.

Smolttirysältä siirrettyjen poikasten kuljetus kalateiden alapuolelle vaikuttaa ko. kalojen käyttäytymiseen ja tutkimustuloksiin. Istutuspöytäkirjojen mukaan alueelle on istutettu noin 1,2 miljoonaa vastalypsettyä, alitsar-merkinnällä käsiteltyä mätiä, vaikka Luonnonvarakeskuksen mukaan alitsariini ei tartu vastalypsettyyn mätiin. Lohijokitiimi ry on pyytänyt asiasta lisäselvityksiä Lapin ELY-keskukselta.

Kemijärven pumppuvoimahanke

Valtion enemmistöomisteinen Kemijoki Oy, taustanaan valtion enemmistöomisteinen Fortum Oyj, suunnittelee pumppuvoimalan rakentamista Kemijärvelle. Pumppuvoimalaitos toisi Kemijoen vaelluskalojen palauttamiseen uuden ja merkittävän riskitekijän. Mikäli hanke etenee ilman kattavaa vaikutusten arviointia koko vesistöjärjestelmän – erityisesti merialueen – näkökulmasta, jo valmiiksi heikentyneet vaelluskalakannat voivat ajautua entistä suuremman paineen alle.

Pumppuvoimalan toiminta perustuisi pörssisähkön hintavaihteluihin mikä lisäisi lyhytaikais-säännöstelyä koko Kemijoen vesistöalueella. Tämä aiheuttaa äkillisiä virtaamavaihteluita ja vedenpinnan laskuja, jotka heikentävät lohen, taimenen ja siian elinolosuhteita. Kutualueiden kuivuminen sekä mädin ja poikasten kuolleisuus lisäävät säännöstelyn yhteydessä myös vaelluspoikasten turbiini- ja petokalahävikkiä sekä joki- että merivaellusten aikana.

Pumppuvoimalan/voimaloiden vaikutukset eivät rajoitu ainoastaan Kemijärveen, vaan ulottuvat Keski- ja Ala-Kemijoelle, Perämereen ja edelleen Itämeren pääaltaaseen. Pörssisähkön hinnan vaihteluun sidottu säännöstely ajoittaa voimalaitosten toimintaa samanaikaiseksi, mikä moninkertaistaa haitalliset vaikutukset koko Kemijoen vaikutusalueella.

Sama ilmiö toistuu Suomen, Ruotsin ja muiden Itämeren rantavalttioiden rakennetuissa joissa, joissa pörssisähkön perustuva säännöstely voimistaa haittoja laajalla alueella. Rakennettujen jokien säännöstelyn dominoiva vaikutus heijastuu myös luonnontilaisten vesistöjen vaelluskalakantoihin. Virtaamien katkonaisuus vaarantaa luonnollisen lisääntymiskierron ja heikentää erityisesti merialueen vaellus- ja ravinto-olosuhteita, mikä vaikeuttaa vaelluskalojen palauttamista ja heikentää niiden elinvoimaisuutta koko esiintymisalueella.

Pumppuvoimalan/voimaloiden vaikutusalueena on huomioitava koko vesistö latvavesiltä merialueelle saakka vaelluskalojen elinkierto huomioiden. Mikäli merialueen vaikutuksia ei huomioida, vesivoiman tuotanto saa perusteen kilpailuetua suhteessa tuuli- ja aurinkovoimaan, jotka eivät aiheuta vastaavia ekologisia haittoja.

On todennäköistä, että pumppuvoimala/voimalat eivät läpäise kansallisten ja EU-tuomioistuimen päätöksiä. Korkein hallinto-oikeus on viime vuosina kiinnittänyt päätöksessään huomiota EU:n vesipuitedirektiiviin ja vesistön tilan heikentämiskieltoon. EU-tuomioistuimen ns. Weser-tuomio on merkittävä ennakkopäätös, joka lupaviranomaisten ja tuomioistuinten tulee pumppuvoimahankkeiden osalta ottaa huomioon.

Kemijärven kaupungin teettämän kansalaiskyselyn mukaan n. 80 prosenttia vastanneista vastustaa pumppuvoimaloita Kemijärvelle. Hankkeella ei ole näin ollen sosiaalista toimilupaa. *Kemijärven kaupunginvaltuusto on 3.2.2026 hyväksynyt periaatepäätöksen, jonka mukaan ”Aloitteen vaatimus on tehdä pumppuvoimalaitoksia ja vastaavia vesivarastoja koskeva kielteinen periaatepäätös ja suunnata kaupungin resurssit tulevaisuuden rakentamiseen muilla keinoin.”*

Lapin liiton koordinoima vaelluskalatyöryhmä

Lapin liitto koordinoi Kemi–Ounasjoen vaelluskalatyöryhmää, mutta työryhmän rahoitus tulee kokonaisuudessaan vesivoimayhtiöiltä: Kemijoki Oy kattaa 83 % ja PVO-Vesivoima Oy 17 % noin 95 000 euron vuosikustannuksista. Tämä rahoitusjärjestely herättää perustellun kysymyksen Lapin liiton toiminnan riippumattomuudesta, sillä työryhmän tehtävänä on edistää vaelluskalojen palauttamista – tavoite, joka ei ole vesivoimayhtiöiden taloudellisessa intressissä.

Yhtiöiden suhtautuminen näkyy konkreettisesti siinä, että ne ovat valittaneet Pohjois-Suomen aluehallintoviraston päätöksestä, joka velvoittaa selvittämään ja suunnittelemaan rakenteet lohen ja meritaimenen nousun sekä alasvaelluksen mahdollistamiseksi. Lisäksi päätös edellyttää istutusvelvoitteiden ja tuloksellisuuden tarkkailun toteuttamista.

Lapin liiton ja yhtiöiden välisessä sopimuksessa kuitenkin todetaan, että yhtiöiden nykyiset ja vireillä olevat kalatalousvelvoitteet eivät kuulu työryhmän toimenpidesuunnitelman piiriin. Tämä rajausta esti

Lapin liittoa tukemasta Lapin ELY-keskuksen hakemusta kalatalousvelvoitteen muuttamiseksi, vaikka alueen kunnat suhtautuivat hakemukseen myönteisesti.

Käytännössä rahoittajat – vahingon aiheuttajat – määrittävät, mistä työryhmässä voidaan keskustella. Tämä on ristiriidassa työryhmän perustehtävän kanssa, jonka tulisi olla lohen ja muiden vaelluskalojen luontaisen elinkierron palauttaminen Kemi–Ounasjokeen. Työryhmän linjaukset heijastuvat myös Lapin liiton hallituksen ja valtuuston poliittiseen päätöksentekoon, johon yhtiöillä on selkeä intressi vaikuttaa.

Lohijokitiimi ry:n tulkinnan mukaan Lapin liiton riippumattomuus on vaarantunut, koska työryhmän rahoitus tulee kokonaan vesivoimayhtiöiltä ja kansalaisjärjestöjä ei ole hyväksytty työryhmän jäseniksi. Tämä pitää kokoonpanon vesivoimamyönteisenä ja on ristiriidassa valtakunnallisen vaelluskalastrategian kanssa. Kalateiden rakentaminen ei ole yhtiöiden intressissä, koska se vähentäisi vesivoimatuotantoa, mikä korostaa intressiristiriitaa työryhmän tehtävän ja rahoittajien tavoitteen kanssa.

Lohijokitiimi ry teki asiasta kantelun eduskunnan oikeusasiamiehelle marraskuussa 2024. Oikeusasiamies ilmoitti joulukuussa 2025 tutkivansa Lapin liiton toimintaa oma-aloitteisesti ja käsittelevänsä kantelun osana tätä kokonaisuutta. Ratkaisua ei ole vielä annettu.

Lohen ja vaelluskalojen kunta- ja aluetaloudelliset vaikutukset

Vaelluskalojen kunta- ja aluetaloudelliset positiiviset vaikutukset ovat merkittävät. Konkreettisina esimerkkeinä tästä ovat Tornio-Muoniojoen ja Tenojoen vesistöalueet, joiden osalta virkistys- ja vapaa-ajankalastuksen mukanaan tuomat tulot ovat kunnille merkittävät. Mm. Utsjoen vuosittainen tulonmuodostus kalastuksen johdosta on ollut ennen kyttyrälohen saapumista ja kalastuskieltoja noin 5 miljoonaa euroa vuodessa. Tornio-Muoniojoenvarren kunnille tulonmuodostus on oletettavasti vielä merkittävämpi.

Kyse ei ole pelkästään kalastusmatkailutulosta vaan tulonmuodostuksesta kokonaisuudessaan johon kuuluu mm. majoitus- ja ravitsemustoiminta, sekä oheispalvelut. Lohen ja vaelluskalojen merkitys jokivarsien kuntien elinvoimaan näkyy myös jokivarren kiinteistöjen arvojen merkittävänä nousuna, kiinteistöverotulojen kasvuna ja yleisenä toimeliaisuutena ja elinvoimana. Kyse on merkittävästä vetovoimatekijästä jokivarsien kunnille. Lohi- ja vaelluskala-asioita tulee tarkastella laajana kokonaisuutena.

Edellä mainittuun viitaten kuntien on tarkoituksenmukaista harjoittaa aktiivista vaelluskalapolitiikka, koska kyseessä on kuntalaisten ja kuntien yleinen etu. Valtion omistajaohjauksen tulee kiinnittää tähän huomiota ohjatessaan vesivoimayhtiöidensä (Kemijoki Oy, Fortum Oyj) toimintaa.

Isohaaran kalateiden myynti PVO-Vesivoima Oy:lle

Keminmaan kunta harkitsee Isohaaran kalateiden myyntiä PVO-Vesivoima Oy:lle, mutta asiaan liittyy merkittäviä ekologisia, oikeudellisia ja hallinnollisia riskejä. Isohaaran ja Vallitunsaaren kalatiet ovat keskeisiä rakenteita Kemijoen vaelluskalojen palauttamisessa, ja niiden historia kytkeytyy laajaan alueelliseen yhteistyöhön, kansalaisliikkeisiin ja useisiin selvityshankkeisiin, jotka ovat korostaneet kalateiden merkitystä luonnonvaraisen lisääntymiskierron palauttamisessa.

Vallitunsaaren kalatie valmistui vuonna 1993 valtion ja Keminmaan kunnan rahoituksella. Se sai laajaa myönteistä huomiota ja käynnisti keskustelun Kemijoen mahdollisuuksista toimia lohijokena. Tätä seurasi useita selvityksiä ja hankkeita, kuten *Loikkaako lohi Ounasjokeen?* (2002), *Nousukas*

Kemijokeen -projekti (1996–1999) ja *Kemijoen kalatalouden kehittämisohjelma* (2000–2006). Näissä korostettiin kalateiden rakentamisen ja ekologisen jatkumon palauttamisen välttämättömyyttä.

Kyselytutkimusten mukaan yli 70 % jokivarren kunnista kannatti vaelluskalojen palauttamista. Kalateiden rakentaminen nähtiin laajasti yleisen edun mukaisena tavoitteena.

Kemijoen tehonosto-ohjelma (1996–2014) lisäsi voimalaitosten säätömahdollisuuksia ja loi edellytykset nykyiselle lyhytaikaissäätötylle. Vuodesta 2017 alkaen yöaikaiset käyttökätkot yleistyivät, ja vuosina 2018–2021 sääntötylön määrä kasvoi merkittävästi. Vuonna 2021 PVO-Vesivoima Oy julkisti käyttöraportit liikesalaisuudeksi, mikä heikensi valvonnan läpinäkyvyyttä. Samanaikaisesti Lapin ELY-keskus esitti kalatalousvelvoitteen muuttamista, jotta kalateiden rakentaminen ja ekologisen jatkumon palauttaminen saataisiin toteutettua.

Keminmaan kunta ja Lohijokitiimi ry solmivat vuonna 2017 määräaikaisten hallinta- ja vuokrasopimuksen kalateista vuoteen 2032 asti. Isohaaran kalatien katselmuksessa toukokuussa 2023 PVO-Vesivoima Oy:n laatima pöytäkirja sisälsi virheellistä tietoa, eikä oikaisupyyntöjä ole huomioitu. Tämä on lisännyt epäluottamusta yhtiön toimintaan.

Vuonna 2025 Keminmaan kunta on esittänyt kunnille kuntien välisen kustannustenjakoa koskevan sopimuksen purkamista. Päätös edellyttää kaikkien sopimuskuntien yksimielisyyttä. Keminmaan kunta on esittänyt Kittilän ja Enontekiön kunnille, että Keminmaan kunta on valmis purkamaan sopimuksen, mikäli Kittilän ja Enontekiön kunnat sopimuksen purkamiseen suostuvat.

Kalateiden myynnin riskit ovat merkittävät: kalatalousvelvoitteiden toteutus voisi jäädä muodolliseksi, koska yhtiöllä ei ole taloudellista kannustinta edistää ekologista jatkumoa. Kalatiet voisivat muuttua hallinnolliseksi kulueräksi, ei ekologiseksi ratkaisuksi. Kuntien ja kansalaisjärjestöjen valvontamahdollisuudet heikkenisivät, ja vaelluskalojen palauttaminen vaikeutuisi, koska kalateiden toiminta on kriittinen osa Kemijoen–Perämeren ekologista jatkumoa.

Isohaaran kalatiet ovat joen viimeinen ja mereltä ensimmäinen kulkuyhteys. Niiden kautta virtaava vesi määrittää merialueen ekologisen virtauksen jatkuvuuden – keskeisen tekijän vaelluskalojen elinkierrossa.

Kalateiden omistajuudesta

Yhtiö perustelee kalateiden ostoa sillä, että ne eivät voi rahoittaa kalateiden toiminnan kehittämistä, koska eivät omista rakennelmaa. Lohijokitiimi ry:n näkemyksen mukaan perustelu on virheellinen.

Omistajuus ei ole edellytys toiminnan rahoittamiselle. Suomessa on lukuisia esimerkkejä siitä, että toiminnanharjoittajat rahoittavat tai osallistuvat rakenteiden ylläpitoon ja kehittämiseen, vaikka eivät omista niitä. Tämä koskee esimerkiksi ympäristövelvoitteita, kompensatitioimia ja lupaehtojen mukaisia velvoitteita.

Vesilain ja ympäristölupien velvoitteet eivät riipu omistuksesta. Kalatalousvelvoitteet ja kalatalousmaksut kohdistuvat luvanhaltijaan, ei rakenteen omistajaan. Yhtiö voi siis olla velvoitettu rahoittamaan kalateiden toimintaa riippumatta omistussuhteista.

Omistuksen siirtäminen ei automaattisesti paranna kalateiden toimintaa. Pelkkä omistajuuden siirto ei takaa parempaa ylläpitoa tai kehittämistä. Keskeistä on vastuunjako, rahoitusmalli ja toiminnan seuranta, ei omistuksen tekninen muoto.

Yhtiöillä on jo nyt mahdollisuus osallistua kehittämiseen sopimusjärjestelyin. Yhtiöt voisivat tehdä esimerkiksi:

- ylläpito- ja kehittämissopimuksia
- rahoitusosuussopimuksia
- yhteistoimintasopimuksia viranomaisten ja yhdistysten kanssa. Näihin ei tarvita omistajuutta.

Perustelu voi olla strateginen, ei tekninen. On mahdollista, että omistuksen hankkiminen on yhtiöille keino:

- siirtää vastuuta
- keventää tulevia velvoitteita
- vaikuttaa kalateiden käyttöön, seurantaan tai kehittämisen suuntaan Tällöin omistajuusperustelu toimii enemmänkin neuvottelutaktiikkana kuin todellisena esteenä.

On perusteltua kysyä, onko Keminmaan kunnalla mandaattia tehdä päätös, joka vaikuttaa koko Kemi–Ounasjoen alueeseen ja sen ekologiseen tulevaisuuteen. Kalatiehankkeet käynnistettiin alun perin laajassa yhteisymmärryksessä yleisen edun nimissä. Nyt kunnan toiminta voi vaarantaa tämän yhteisen tavoitteen.

Johtopäätökset

Kemijoen vaelluskalojen tilanne osoittaa, että Suomen vesivoimapolitiikassa ja vesienhoidon toimeenpanossa on rakenteellinen järjestelmäongelma, joka edellyttää ministeriöiltä välittömiä ja koordinoituja korjaustoimia. Ekologinen jatkumo joen ja merialueen välillä on katkennut mikä estää vaelluskalojen luontaisen elinkierron ja tekee kompensatiovelvoitteista käytännössä tehottomia. Lyhytaikaissäännöstely ja katkokäyttö aiheuttavat merkittäviä haittoja, joita nykyinen lupajärjestelmä ja valvonta eivät kykene ehkäisemään.

EU-komission käynnistämä rikkomusmenettely Suomen valtiota vastaan vahvistaa, että Suomi ei täytä vesipuitedirektiivin velvoitteita. Tämä muodostaa valtiolle oikeudellisen, taloudellisen ja maineeseen liittyvän riskin, jonka hallinta edellyttää lupajärjestelmän päivittämistä, valvonnan tehostamista ja ekologisen tilan parantamista koskevien toimien nopeuttamista. Ennallistamisasetus puolestaan velvoittaa jäsenvaltiot poistamaan tai ohittamaan pintavesien kytkeytyneisyyttä heikentävät esteet.

Nykyinen tutkimus- ja tarkkailujärjestelmä ei anna päätöksenteolle riittävää kokonaiskuvaa, koska merialueen ekologinen jatkumo on jätetty järjestelmällisesti tarkastelun ulkopuolelle. Tämä vääristää arvioita vesivoiman vaikutuksista ja heikentää velvoitehoidon vaikuttavuutta. Lisäksi tarkkailun riippumattomuutta heikentää se, että haitan aiheuttajat rahoittavat ja ohjaavat keskeistä tutkimus-toimintaa.

Nykyinen järjestelmä ei ole ekologisesti, oikeudellisesti, eikä taloudellisesti kestävä. Vaelluskalojen palauttaminen Kemijoelle – ja muille rakennetuille joille – edellyttää ministeriöiltä seuraavaa: ekologisen jatkumon palauttaminen on asetettava ensisijaiseksi tavoitteeksi. Lyhytaikaissäännöstelyn ja katkokäytön harjoittaminen ilman lupaa on saatettava valvonnan piiriin, kalateiden ja ohitusuomien toteuttaminen on muutettava velvoittavaksi, ei vapaaehtoiseksi, merialue on sisällytettävä kaikkiin tutkimus- ja velvoitekokonaisuuksiin, tarkkailun ja tutkimuksen riippumattomuus on varmistettava.

Ilman näitä muutoksia vaelluskalakantojen elpyminen ei ole mahdollista, eikä Suomi täytä EU-oikeudellisia velvoitteitaan ja omia luonnon monimuotoisuutta koskevia tavoitteitaan.

Kansallisen kalatiestrategian päivitys (MMM) ja EU:n ennallistamisasetuksen toimeenpanosuunnitelma (YM) käsittelevät samaa ekologista kokonaisuuksia eri näkökulmista ja niiden on välttämätöntä olla keskenään johdonmukaisia. Molemmat asiakirjat edellyttävät ekologisen jatkumon palauttamista, vaellusesteiden poistamista tai ohittamista (kalatie, ohitusuoma), sekä vaelluskalojen luonnollisen elinkierron turvaamista. Näiden tavoitteiden toteuttaminen edellyttää, että ministeriöiden valmisteluprosessit ovat tiiviisti yhteensovitettuja, jotta toimenpiteet, aikataulut ja vastuut eivät muodostu ristiriitaisiksi tai päällekkäisiksi.

Valtiolla on keskeinen vastuu tilanteen korjaamisessa, koska valtio on enemmistöomistajana Fortum Oyj:ssä ja Kemijoki Oy:ssä. Omistajaohjauksen linjausten mukaan valtionyhtiöiden tulee torjua luonnon monimuotoisuuden heikentymistä ja edistää sitä vahvistavia toimia. Tämä velvoite ei voi jäädä muodolliseksi, vaan sen tulee ohjata yhtiöiden toimintaa konkreettisesti myös vesivoiman säännöstelyssä, kalatalousvelvoitteissa ja tutkimuksen riippumattomuudessa.

Valtio on viimekädessä vastuussa siitä, toimivatko sen enemmistöomisteiset yhtiöt yritys-, luonto- ja ympäristövastuullisesti kuten valtioneuvoston periaatepäätökset ovat edellyttäneet. Omistaja-

ohjauksen tulee velvoittaa valtionyhtiöitä toteuttamaan ekologisesti kestäviä ratkaisuja, mm. kalateitä ja ohitusuomia. On konkreettisten toimenpiteiden aika.